

Kábítószer-használat a szegregátumban élő általános iskolás gyerekek körében

Vezetői összefoglaló

írta és szerkesztette:

Lannert Judit

2017. június

A tanulmány az EMMI megrendelésére, a Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal megbízásából készült, a KAB-KT-007/0-2016 számú szerződés alapján.

A kutatást vezette: Lannert Judit

Kutatási asszisztens: Kaderják Anita

Háttér tanulmányok szerzői: Ciboly Ádám, Gyenge Zsuzsanna, Kaderják Anita, Németh Szilvia, Szécsi Judit, Vince Dániel

Szakértők: Kapócs Imre és Szécsi Judit

A terepmunkában résztvevők: Balassa Boglárka, Baranyai Enikő, Bethlenfalvy Ádám, Ciboly Ádám, Gyenge Zsuzsanna, Kaderják Anita, Lannert Judit, Németh Szilvia, Szécsi Judit

Tartalom

Előzmények	3
A kutatás.....	4
A kutatás kérdései	4
A kutatás módszertana és mintája	4
Eredmények.....	7
Az online kutatás eredményei.....	7
Alkohol, cigaretta, kábítószer kipróbálása	8
A kvalitatív kutatás és eredményei	12
A települések és a meghatározó problémák.....	13
Életmód és káros szenvedélyek (dohányzás, alkohol, drog)	16
Védőháló	19
Iskola.....	19
Család	21
Intézményes védőháló	23
Megoldási javaslatok.....	25
Felhasznált irodalom	28

A kutatás a szegregátumban élő általános iskolás tanulók kábítószer használatát vizsgálja. A kutatás során egyre inkább kiviláglott, hogy a drog fogyasztása csak tünet, menekülés a valóságból. A stressz elől, vagy az ingerszegény sivár környezetből menekülnek ezek a gyerekek, alkohollal, cigarettázással vagy fűvel. Megdöbbentő tapasztalat, hogy akár patkánymérget, vagy csavarlazítót is „fogyasztanak”, csak hogy minél inkább elbóduljanak. Éppen ezért a kutatás nagyon hamar a tanulók környezetére kezdett el fókuszálni, a családra, a településre és az iskolára, és vállaltan inkább erre fókuszál és nem a droghasználat technikai részleteit helyezi előtérbe. Javaslataink pedig túllépnek a szűkebben értelmezett drogprevención.

Előzmények

A nemzetközi legfrissebb jelentések alapján a magyar fiatalok az átlagnál jóval érintettebbek a dohányzás és alkoholfogyasztás vonatkozásában, mint a nemzetközi átlag, ugyanakkor a droghasználat terén a középmezőnyben helyezkednek el (*ESPAD, 2016 és Egészség és ..., 2014*). Ennek ellenére, kvalitatív kutatási tapasztalatok azt mutatják, hogy a drogfogyasztás komoly gondot okoz a hazai roma szegregátumokban elhelyezkedő iskolákban, illetve azokban, ahova a szegregátumban élő gyerekek járnak. Ezekben az oktatási intézményekben ugyanis nagy ütemben nő az ún. dizájner drogok használata (*Szécsi-Sik, 2016*).¹ A dizájner drogok könnyen elérhetők a neten keresztül, olcsók, és összetételük olyan, ami kifejezetten

---

¹ Új pszichoaktív szerként definiáljuk azokat az „új narkotikumokat, vagy pszichotróp drogokat, tiszta formában vagy készítményben, amelyek nincsenek szabályozva az ENSZ kábítószerekről szóló egyezményeiben, de amik olyan mértékű közegészségügyi veszélyt jelenthetnek, mint az egyezményekben felsorolt szerek.”

kockázatosá, életveszélyessé teszi használatukat. Az, hogy a fiatalabb korosztályt is elérhetik, tovább fokozza a veszélyességét ennek a szercsládnak.

A Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) 2014-es tanulmánya (*Egészség és ...*, 2014, pp. 73.) alapján azok, akik fiatalon próbálják ki a kábítószer különösen veszélyeztetettek, mert a korai élmény növeli a későbbi problémás szerhasználat, és a függőség kialakulásának esélyét. A fiatalabb korban történő gyakori szerhasználat eredménye lehet a korai iskolaelhagyás, a védekezés nélküli szexuális kapcsolat, vagy a bűnözés. A korai intenzív kannabiszhasználat rosszabb iskolai teljesítménnyel, iskolaelhagyással, depresszióval, egészségügyi problémákkal, más szerek együttes használatával, bűnözéssel járhat együtt. A szerhasználat esélyét növelő kockázati tényezők között szerepel, a családi integráció hiányához és a kortársak szerfogyasztásához hasonlóan, az iskolai integráció hiánya. Minél többet lóg, minél rosszabb tanulmányi eredményt mutat fel, és minél kevésbé fogadja el az iskolai környezetet a serdülő, annál nagyobb valószínűséggel lesz szerhasználó.

A kutatás

Kutatásunk² során a korábbi eredményekre alapozva azt kívántuk vizsgálni, hogy hogyan alakulnak a szegregátumokban élő gyerekek droghasználati szokásai, mi befolyásolja a drogról kialakult tudásukat, tehát, hogy mennyire fogadják el, vagy utasítják el a drogokat, használatukat, különösen tekintettel az új pszichoaktív szerekre. A szülők és az iskola komolyan befolyásolhatják ezen szokások kialakulásának a dinamikáját, de sokszor nincsenek információik, illetve eszközeik a folyamatok kézbe tartására. Kíváncsiak voltunk arra is, hogy a felnőtt társadalom hogyan tudja megvédeni a fiatalokat, milyen eszközeik vannak a függőség megelőzésére.

A kutatás kérdései

Kutatásunkban elsősorban szegregátumok mellett működő iskolák tanulóit, tanárait és szüleit kérdeztük többféle módszerrel. A főbb kutatási kérdéseink a következők voltak:

- Milyen információkkal rendelkeznek a káros szerekről és hatásukról az általános iskola felső tagozatos tanulói és szülei, tanáraik?
- Mi jellemzi ennek a korosztálynak a káros szerek (cigaretta, alkohol, drog) fogyasztását?
- Mik a fiatalok káros szenvedélyeivel összefüggő kockázati és védőfaktorok?
- Hogyan működik a védőháló?
- A drogfogyasztás mintázata követ-e valamilyen specifikus területi mintázatot?

A kutatás módszertana és mintája

A kutatás során kiterjedten vizsgáltuk a **dokumentumelemzés** módszerével a témával kapcsolatos nemzetközi és hazai szakirodalmat, a nemzetközi adatfelvételek jelentéseit, a stratégiai anyagokat

---

² Az Emberi Erőforrások Minisztériuma megbízásából a Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal (a továbbiakban: Lebonyolító) az államháztartásról szóló 2011. évi CXCV. törvény (a továbbiakban: Áht.), és az államháztartásról szóló törvény végrehajtásáról szóló 368/2011. (XII.31.) Korm. rendelet (a továbbiakban: Ávr.) alapján nyílt pályázatot hirdetett hazai kutatások támogatására. A pályázat célja olyan kutatások támogatása volt, amelyek a lakosság számára a kábítószer-problémával kapcsolatos információk és összefüggések megismerését szolgálják, különös tekintettel az új pszichoaktív anyagok széleskörű megjelenésére.

A felső tagozatos diákok körében **országos online kérdőíves kutatást** is végeztünk annak érdekében, hogy ne csak a fókuszcsoporton résztvevők álláspontját ismerhessük meg, és kapjunk egy általános háttérrel. Az adatfelvétel 2017. március-áprilisában zajlott. A diákok az online kérdőív linkjét kapták meg úgy, hogy az iskolákat kértük meg arra, hogy osszák szét azokat a diákjaik között. A kérdőív kitöltése nagyjából 20 percet vett igénybe. A kérdőív legalább felét 3289 diák töltötte ki, 95 százalékuk, 3127-en pedig az utolsó kérdésre is válaszoltak. A 3289 diák 49 százaléka fiú, 51 százalékuk lány. 89 százalékuk 2002 és 2004 között született. A legtöbben Pest megyéből és Budapestről töltötték ki a kérdőívet, a diákok 18 százaléka ezen a területen él. Több mint 90 százalékuk 7. vagy 8. osztályos. Az adatok megyei eloszlása hasonló a 7-8. évfolyamos tanulók országos eloszlásához, így erre a populációra országosan megközelítően reprezentatív eredményeket kaptunk.

A **kvalitatív mélyfúrás** Baranya, Borsod és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye három-három iskolájában végeztük. Az iskolákat az Országos Kompetenciamérés eredményei alapján választottuk ki úgy, hogy az adott megyében leggyengébb teljesítményt nyújtó iskolákat kerestük meg, figyelembe véve az iskola településén lakó (jegyzői adatok alapján nyilvántartott) hátrányos és halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek számát is. Korábbi tapasztalataink alapján az ötödik osztályos gyerekek még éppen a szerhasználati életkor kezdete előtt állhatnak, míg a nyolcadikosok között már feltehetőleg vannak drogfogyasztók. Ezért ezt a két korcsoportot kívántuk többféle módszerrel is vizsgálni. A legegyszerűbben Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében találtunk vállalkozó kedvű intézményeket, az első három megkeresett iskola mind vállalta a kutatásban való részvételt. Baranya és BAZ megyében több esetben talákoztunk visszautasítással, legtöbbször arra hivatkozva, hogy az iskolában már volt drogprevenációs előadás, hogy a diákok nagyon le vannak terhelve, illetve, hogy az adott intézmény diákjaira nem jellemző a drogfogyasztás.

A kiválasztott iskolákban az etikus kutatás szabályait betartva fókuszcsoportos beszélgetéseket szerveztünk az ötödik és nyolcadik osztályos tanulóknak. Ezeket elsősorban nonverbális eszközöket, újszerű módszereket (pl.: mesekocka, rajzolás stb.) alkalmaztunk. A tanulói fókuszcsoportokat azért volt célszerű interaktív foglalkozásokkal helyettesíteni, hogy a tanulókat esetleg érzékenyen érintő témakörökről biztonságos keretek között lehessen beszélgetni, valamint bízunk abban, hogy egyfajta „logikus ívre” felfűzött csoportfeladatok megoldása által inkább felszínre kerül az egyes tanulók drogokról, droghasználatról és az egészséges életmódról alkotott véleménye, vélekedése és tapasztalata, mint hagyományos kvalitatív adatgyűjtéssel.

Mindhárom településen azonos sorrendben, azonos feladatokon keresztül kerültek feldolgozásra az egyes fő témakörök, a mellékelt workshop forgatókönyv egyes pontjait és módszereit követve. A forgatókönyv hat feladatot tartalmazott. Ezek mindegyikét két kreatív szakember (képzőművész, drámapedagógus) vezette le, a tanulók az ő utasításai alapján végezték el az egyes gyakorlatokat. Az egyes gyakorlatok megvalósítása során produktumok (rajzok, írott szövegek) és hanganyagok keletkeztek, s ezek adták a kvalitatív elemzés alapját.

A foglalkozások ívét – a droghasználat témakörén kívül – öt fő témakör körüljárása biztosította. Ezek a következők voltak: a település, mint lakóhely; iskolai általános tapasztalatok; helyi szabadidős lehetőségek; egyéni segítők/bizalmasok; jövőkép. A foglalkozások fő témájának - a droggal, droghasználattal kapcsolatos vélekedések, tapasztalatok - vonatkozásában, a következő kérdésekre kerestük a választ:

- Szerintetek mi a drog? (alkohol, nikotin, gyógyszer is.)
- Miért használnak az emberek drogot?/Miért van erre szükségük?
- Mi a hatása a drognak? Mi történik azzal, aki drogot használ?

- Szerintetek ártalmas-e drogot használni? Ha igen, miért?
- Hol szoktak az emberek drogot használni? Mikor? Mennyire nehéz hozzájutni?
- Szerintetek meg kell akadályozni, hogy valaki drogot használjon? Ha igen, miért? Ha nem, miért?
- Hogyan tudja az iskola segíteni, hogy a gyerekek egészségesek maradjanak?
- Ti mit tudtok tenni, hogy egészségesek maradjatok?

A tanulói fókuszcsoportokon háromféle innovatív módszert alkalmaztunk:

Story kocka: A story kocka módszer lényege, hogy a gyerekek ismereteit és attitűdjeit indirekt módon, egy általuk kitalált történetbe ágyazva vizsgáljuk. Az instrukció alapján egy kitalált szereplő történetét kell megalkotniuk a kockák segítségével. A kockákon látható szimbólumok célja egyrészt az, hogy segítsenek nekik továbbírni a történetet. Másrészt projektív felületként működve saját gondolataikat, viszonyulásait is meg tudják jeleníteni. Ez a módszer több iskolában is túl absztraktnak bizonyult, ezért volt, ahol hagyományos fókuszcsoportos beszélgetésbe váltottunk át. Ez utóbbi is működött, a gyerekek nem kezelték tabutémaként a drog kérdést.

Vizuális kreativitás: Gyermekkorban a rajzolás az önkifejezés egyik fontos eszköze, melyen keresztül a gyermek kifejezheti belső folyamatait, képzetait, érzelmeit a külvilág és önmaga számára. A rajzok fejlődésére hatással vannak az egyén biológiai adottságai, például finommotoros készségei, a közössége által hordozott kulturális sajátosságok, valamint a gyermek egyéni stílusa, alkotókészsége. A kreatív fókuszcsoportos foglalkozás keretében a gyerekek vizuálisan jelenítették meg az általunk meghatározott keretek közt a droggal kapcsolatos információikat, vélekedéseiket.

Dráma: Kísérletünkben a Dorothy Heathcote (1995) által kifejlesztett ún. szakértői játék egyik változatát kínáltuk a résztvevőknek, ami a dráma egy speciális formája. Lényege, hogy a foglalkozásvezető megrendelőként lép fel, valaminek a létrehozásában (pl. látványterv, tervrajz, könyv, vagy esetünkben egy sorozat forgatókönyve) kéri a résztvevők segítségét. A résztvevők az adott terület szakértőinek szerepébe lépnek (pl. építész, kutató stb.). Mi a résztvevőket nem léptettük szerepbe, ehelyett olyan megrendelést kínáltunk nekik, ami saját életük tapasztalati szakértőivé teszi őket: a Éjjel-Nappal Budapest című műsor helyi forgatókönyvének megírásához náluk senki sem rendelkezik több tudással és információval, mi pedig az ő segítségükre szorulunk. A játékot folyamatosan ebből a „segítségre szoruló tanári szerepből” működtettük.

A kvalitatív kutatás keretében hagyományos fókuszcsoportos beszélgetést is tartottunk minden iskolában az osztályokba járó gyerekek szülei körében is, hiszen az ő szerepük elsődlegesen fontos a megelőzésben, illetve abban, hogy támogassák a gyerekek iskolai sikerességét, illetve a közösségben támogató erőként jelenjenek meg.

Mélyinterjú beszélgetést illetve részben strukturált interjút folytattunk az iskolaigazgatókkal, az osztályfőnökökkel, a helyi védőháló tagjaival. Ezen felül a három kiválasztott megyében (Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg) fókuszcsoportos megbeszélést tartottunk a KEF (Kábítószer Egyeztető Fórum) tagjaival, vagy ha nem volt ilyen fórum, azokkal, akik drogtémában lokálisan illetékesek.

Így összesen három megye kilenc iskolájában az ötödik és nyolcadik évfolyamosok körében összesen 18 tanulói fókuszcsoportos beszélgetést tartottunk (mintegy 270 tanulóval), valamint 9 szülői fókuszcsoportot (kb. 30 szülő) és iskolánként az osztályfőnökökkel és igazgatóval is készítettünk interjúkat (mintegy 27 pedagógus) és három szakértői fókuszcsoportos beszélgetést tartottunk (mintegy 25 szakember, védőháló tagja) három városban.

Eredmények

Az online kutatás eredményei

Az online kérdőíves felmérés adatai alapján a 14-15 éves diákok 28 százaléka szívott el életében valaha legalább egy cigit. Akik cigarettáztak (590-en), azok 34 százaléka naponta, 14 százalékuk hetente többször, 9 százalékuk hetente és 42 százalékuk ritkábban, mint hetente tette ezt. A válaszadó 880 diák átlagosan 12,3 évesen szívta el élete első cigarettáját.

Ez az eredmény összhangban van a nemzetközi kutatási eredményekkel. Az ESPAD-tól eltérő – a mi általunk vizsgált korosztályhoz közelebb álló - mintát³ használó HBSC kutatási eredmények szerint a 11. évfolyamosok több mint háromnegyede 14 éves vagy idősebb korban dohányzott először. „Jelentősebb ugrás tehát mind a két évfolyamon 14 éves kornál figyelhető meg – a többség ekkor vagy idősebb korban próbálta ki a cigarettát.” (*Egészség és ...*, pp. 50-51, 2016)

Az alkoholfogyasztás terén az ESPAD nemzetközi jelentése alapján a 16 évesek körében a legmagasabb fogyasztási szintet (93 százalék feletti prevalencia), Csehországban, Görögországban és Magyarországon mérték, miközben az átlagos szint a felmérésben résztvevő országok körében 80 százalék. Összefoglalóan elmondható, hogy „minél elégedettebbek a fiatalok a barátaikhoz fűződő viszonytal⁴ és minél elégedetlenebbek a szülőkhöz fűződő viszonytal annál nagyobb gyakoriságú az előző havi alkoholfogyasztás, a nagyívás és az előző évi lerészegedés gyakorisága is.” (*Európai iskolavizsgálat*, pp. 43, 2016).

A HBSC kutatás eredményei alapján a megkérdezettek 66 százaléka ivott már alkoholt az életében és 44 százalékuk a kérdezést megelőző hónapban is. A mi adataink hasonló arányokat mutatnak, holott az általunk vizsgált populáció fiatalabb (*Egészség és ...*, 2014). A kérdezést megelőző hónapban a mi válaszadóink 41 százaléka fogyasztott alkoholt, két százalékuk naponta. Egyszer vagy 2-3 alkalommal 17-17 százalékuk, hetente pedig öt százalékuk. A válaszadó 1218 diák átlagosan 11,7 évesen ivott egy-két korty alkoholnál többet. Kevesebben, 828-an válaszoltak arra a kérdésre, hogy hány évesen rúgtak be először, az átlagos életkor itt kicsivel 13,2 év fölött van.

A kábítószerrel illetően az általunk megkérdezett felső tagozatos 14-15 éves tanulók leggyakrabban a marihuánáról, hasisról hallottak (75%). Az alkohol és gyógyszer együttes használatáról 72%, herbálról a diákok 69%-a, a heroinról 66 százalékuk hallott. Speed-ről 58 százalékuk hallott, szipuzásról 57, MDMA-ról 50, a pentáról vagy mefedronról 45 százalék. Mindössze 10 százalékuk állította, hogy egyik szerről sem hallott még sose. Az összes választ adó tanulót tekintve (n=3289) a diákok két százaléka próbálta ki valaha a herbált, marihuánát. Kevesebb, mint egy százalékuk az MDMA-t, másfél százalékuk a speedet. Viszonylag nagy arányban, két százalékuk fogyasztott alkoholt és gyógyszert együttesen, egy százalékuk fogyasztott kábítószerként ragasztót, oldószert, valamint pentát és heroint. A kérdezést megelőző hónapban a diákok egy százaléka fogyasztott herbált, fél százalékuk MDMA-t, egy százalékuk speedet, alkoholt és gyógyszer együttesen. Oldószert, ragasztót 0,6 százalékuk fogyasztott az elmúlt egy hónapban, pentát és heroint 0,7 százalékuk fogyasztott.

³ Ebben ötödik, hetedik, kilencedik és tizenegyedik osztályos tanulókat kérdeztek meg.

⁴ A kutatásunk során a barátok szerepe kettősnek bizonyult. A barátokkal való rendszeres lógás kockázati faktor, viszont ha a barátaival meg tudja valaki beszélni a problémáit, akkor kisebb valószínűséggel lesz alkoholfogyasztó.

A kábítószerfogyasztásra vonatkozó szülői magatartást illetően a válaszok nem különböztek a drogok fajtája szerint. Így bármilyen típusú drog esetében (legyen az marihuána, herbál vagy kristály) a válaszadó diákok mintegy 80 százaléka szerint az apjuk megtiltaná, hogy fogyasszák azokat. Ezzel szemben az alkohol esetében már csak 40 százalékuk jelzett kifejezetten tiltó szülői attitűdöt. A drogok bármilyen fajtájához hasonló a hozzájutás nehézsége, általában 14 százalék válaszolta, hogy könnyen hozzájutnának, ha akarnának. Az altató esetében ez az arány viszont kétszeres, harminc százalék jutna hozzá könnyen. Habár a diákok 91 százaléka egy szert sem fogyaszt, de a diákok 36 százaléka ismer olyat, aki használt már valaha kábítószer. A kábítószeres veszélyessége esetén sincs különbség a különböző drogok megítélésében, mindegyiket 50-55 százalékban tartják nagyon veszélyesnek, és 4 százalék azok aránya, akik nem tartják ezeket a szereket veszélyesnek.

Annál tájékozottabb egy diák, minél idősebb, jobb szociokulturális háttérrel rendelkezik, minél kísérletezőbb az alkohol és a dohányzás terén, minél aktívabb szociálisan, és minél inkább olyan környezetben él, ahol valaki már használt kábítószer. E mellett a fiúk átlagosan tájékozottabbak, mint a lányok. A Hajdú-Bihar és a Szabolcs Szatmár megyeiek átlagosan tájékozatlanabbak a kábítószerrel kapcsolatban, mint a referencia-csoportként használt Bács-Kiskun megyeiek. Mindkét megyében 20% fölötti arányban vannak azok, akik azt válaszolták, hogy egyik szerről sem hallottak még, míg az összes válasz eloszlását vizsgálva ez az arány 10% körüli. Nem tűnik életszerűnek, hogy ezekben a megyékben a diákok kiugróan magas arányban egyik kábítószerrel sem hallottak még, valószínűbbnek tűnik, hogy valamiért nem akarták elárulni személyes érintettségüket.

Az eredmények azt mutatják, hogy a dohányzás, alkoholfogyasztás és droghasználat szorosan összefügg, a designer drogok használata nem válik el ezektől. A nemzetközi adatok is azt mutatják, hogy, hogy nincs olyan önálló csoport, akik csak új pszichoaktív szereket használnak (Paksi, 2017).

Alkohol, cigaretta, kábítószer kipróbálása

Az online kérdés adatbázisán többváltozós elemzéssel próbáltuk kideríteni, hogy mely tényezők hogyan befolyásolják a káros szenvedélyek kialakulását a fiatalok körében. A korábbi ESPAD kutatásokkal összhangban mi is azt találtuk, hogy a szülők iskolázottsága és a család anyagi háttere nem jelent sem védő, se veszélyeztető faktort. Érthető módon, minél idősebb valaki, annál inkább igaz rá, hogy elszívott már egy cigarettát az életében. A saját könyvek száma és az olvasás szeretete viszont csökkenti annak az esélyét, hogy valaki az előző hónapban alkoholt fogyasztott. Érdekes az is, **hogy a lányok a fiúknál veszélyeztetettebbnek tűnnek mind a dohányzás, mind a kábítószerfogyasztás tekintetében.** Ez részben összecseng a nemzetközi adatokkal is (*Egészség és ...*, 2014), a felmérések szerint a dizájner drogok tekintetében a lányok nagyobb arányban fogyasztók, mint a fiúk (a legtöbb országban ez fordítva igaz). Figyelmeztető jelzés ez, hogy a hátrányos helyzetű lányokra több figyelmet kellene szentelni.

A család hatását leginkább az engedékeny nevelési stílusban tudtuk megragadni, minél engedékenyebb a szülő a káros szerek használatát illetően, annál nagyobb az esély arra, hogy a gyermek azokat kipróbálja, illetve hogy rászokik. A szülőket tehát támogatni kell abban, hogy érvényt szerezzenek a szülői kontrollnak. Nagy valószínűséggel a gyakran nagyon fiatalon családot alapítók nincsenek a birtokában a gyermeknevelés eszközeinek, hiszen nekik is alig volt gyermekkoruk. A prevencióban tehát kiemelt szerepet kellene, hogy kapjon a

szülőtámogatás. Ennek más országokban kiterjedt gyakorlata van, sajnos hazánkban ennek nem alakultak ki a hatékony formái. Jellemző a szülőkre való hárítás, a hibáztatás, vagy a velük való paternalista kapcsolat, a szülői szerepükben való megerősítés kevésbé.

Modellünkben nagyon fontos szerepet játszik az iskola. Azok, akik rossz tanulónak tartják magukat, elégedetlenek az életükkel és nem érzik, hogy közösséghez tartoznának az iskolában, azok jobban ki vannak téve annak a veszélynek, hogy rászokjanak a cigarettára vagy kábítószerre (érdekes módon az alkohol esetében nem találtunk ilyen összefüggést).⁵ Ez arra utal, hogy kulcs szerepe van a pedagógusnak. A rossz tanulónak megbélyegzett tanulók általában a közösségben is perifériára kerülnek. Ez a kirekesztettség űzi őket a kábítószer felé. Az előítéletes vagy nem eredményes pedagógusi magatartásnak tehát negatív hatása van, míg az integráló és gyermekközpontú megközelítésnek minden bizonnyal erőteljes védelmező hatása van, és nem csak a szerhasználat tekintetében! A folytonos barátokkal lógásnak viszont a dohányzást tekintve negatív hatása van.

Az életmód is meglehetősen jó indikátornak tűnik. Azok, akik nem reggeliznek rendszeresen, hajlamosabbak alkoholt fogyasztani. Érdekes módon a chips fogyasztása negatív kapcsolatban van a dohányzással, tehát a gyerekek vagy evéssel, vagy dohányzással kompenzálják a feszültségeiket. Ugyanakkor beigazolódt az az előzetes szakértői vélemény, hogy az energiaital fogyasztása nagyon jó proxy-ja a káros szenvedélyeknek. Mind a kábítószer, mind az alkoholfogyasztással és a dohányzással is erős összefüggést mutat. Miután az energiaital fogyasztása nem tiltott, az ezt fogyasztó fiatalok könnyen megfigyelhetők és célzottan meg lehet őket közelíteni. Érdemes lenne ezeknek a fiataloknak kreatív egészségmegőrző foglalkozásokat tartani.

Aki hajlamosabb dohányozni és alkoholt fogyasztani, azokat hamarabb megtalálja a kábítószer is. Ugyanígy megkönnyíti a rászokást, ha vannak rossz minták a közösségben és könnyen elérhetők a szerek. Ez azt mutatja, hogy a hozzáférés megnehezítése (nem csak tiltással/büntetéssel, hanem erőteljes, érvényesített szabályozással) is szükséges ahhoz, hogy a prevenció hatékony legyen.

Függő változók				
Magyarázó változók	Kipróbált már valamilyen kábítószerrel a válaszadó?	A válaszadó a teszt kitöltését megelőző egy hónapban, és azt megelőzően is használt kábítószerrel?	Ivott alkoholt a válaszadó az elmúlt egy hónapban?	Elszívott már a válaszadó egy cigarettát életében?
Háttér				
Nem (0=LÁNY 1=FIÚ)		NEGATÍV		NEGATÍV
Kor				POZITÍV
Anya iskolázottsága				
Apa iskolázottsága				
Személyes és családi tárgyak				
Saját könyvek száma			NEGATÍV	
Nevelési stílus				

⁵ Ugyanakkor, amikor a modellből kivettük a kábítószerrel való tájékozottság és a kábítószer kipróbálásra vonatkozó változókat, akkor nagyobb eséllyel fogyasztottak alkoholt az elmúlt egy hónapban azok, akik nehezen beszélnek meg problémáikat a barátaikkal.

Anyával való rossz kapcsolat				
Apával való rossz kapcsolat				
Engedékenység alkohollal			POZITÍV	
Engedékenység herbállal				
Engedékenység marihuánával	POZITÍV	POZITÍV		
Engedékenység kristállyal				
Meséltek-e a szülők?				
Iskolai sikeresség				
Jó tanulónak tartja-e magát		NEGATÍV		NEGATÍV
elérni kívánt végzettség				
Szociális kapcsolatok				
barátokkal töltött idő				POZITÍV
baráti kapcsolatok rossz minősége				
közösségben érzi magát az iskolában	NEGATÍV	NEGATÍV		
tanárokkal való rossz kapcsolat				
elégedettség az élettel	NEGATÍV			
Egészséges életmód				
reggelizés gyakorisága			NEGATÍV	
zöldség/gyümölcs evés gyakorisága				
chips evés gyakorisága				NEGATÍV
energiatal fogyasztás gyakoris.	POZITÍV		POZITÍV	POZITÍV
Szabadidő				
sportolással/táncsal töltött idő			POZITÍV	NEGATÍV
olvasással töltött idő			NEGATÍV	
zenéléssel töltött idő		POZITÍV		
Tapasztalatok más szerekekkel				
végigszívott-e már egy cigit	POZITÍV		POZITÍV	
alkoholfogyasztás gyakorisága	POZITÍV	POZITÍV		POZITÍV
Kábítószer				
ismer olyat, aki már használt kábítószer	POZITÍV		POZITÍV	POZITÍV
tájékozott a kábítószerrel kapcsolatban			POZITÍV	POZITÍV
könnyen jutna kábítószerhez	POZITÍV	POZITÍV		

kipróbált már kábítószer			POZITÍV	POZITÍV
Területi hatások				
Észak-Alföld				
Dél-Alföld				
Közép-Magyarország				
Közép-Dunántúl				
Nyugat-Dunántúl				
Dél-Dunántúl	POZITÍV			

Az online kérdőív adatbázisának elemzésekor megvizsgáltuk, hogy találunk-e lényegi eltérést a terepkutatásba bevont iskolai tanulók és a többi kitöltő diák válaszai között. Előzetes hipotézisünk az volt, hogy a terepkutatásba bevont diákok súlyosabban érintettek a kábítószeres használatában, olyan faktorok miatt, mint a hátrányos helyzetű családi háttér és a szegregált lakókörnyezet. Eredményeink alapján **a cigarettázás és a kábítószeres kipróbálása átlagosan elterjedtebb a terepkutatásba bevont tanulók körében, tájékozottságuk azonban alacsonyabb, mint a többi kitöltő diáké.** Az alkoholfogyasztása területén nem találtunk lényegi eltérést a két csoport között.

A válaszok alapján a terepkutatásba bevont diákok naponta átlagosan több órát filmeznek, videojátékoznak, chatelnek, vagy használják a Facebook-ot, mint a többi válaszadó, de csak 60%-uk használja iskolán kívül tanulásra az okostelefonját/számítógépét, míg a többi diák 84%-a. A terepkutatásba bevont diákokra jellemzőbb, hogy hetente többször lógnak a barátaikkal, sok esetben minden nap, míg a többiek inkább hetente, vagy hetente többször.

A terepkutatásba bevont tanulók tájékozatlanabbnak tűnnek a kábítószeresekkel kapcsolatban, mint a többi diák, csak a kristály (penta, MP, zene, mefedron) esetében hallottak hasonló arányban a diákok a szerről. A kvalitatív kutatás tapasztalatai alapján ezt részben az okozhatja, hogy más, helyi kifejezést használnak az adott szerre (pl: herbál helyett 'ható'), de a teljes minta vizsgálata azt is sejteti, hogy a szabolcsi diákok valamiért kisebb arányban vallották be tájékozottságukat, mint a többi diák.

A kipróbálás terén a tájékozottsághoz képest fordított képet látunk, minden szer esetén nagyobb arányban vannak a kipróbálók a terepkutatásba bevont diákok között. A legtöbbször által kipróbált kábítószer a herbál, ami összecseng azokkal a korábbi kutatási eredményekkel, ami szerint az olcsó, új pszichoaktív szerek elsősorban az alacsony társadalmi státuszú csoportok körében terjedtek el.

Valószínűsíthetően vannak olyan diákok, akik még egy anonim kérdőívben sem szívesen vallják be, ha próbáltak már kábítószereseket, így a kábítószeres elterjedtségének értékeléséhez jó kiegészítő információt nyújthat, hogy a diákok mekkora aránya ismer olyanokat, akik próbáltak már valamilyen anyagot. A kipróbálási adatokkal összhangban nagyobb arányban voltak az igennel válaszolók a terepkutatásba bevont iskolások körében, 62%-uk (N=101) válaszolta, hogy ismer olyat, aki használt már kábítószeres, ez az arány a többi megkérdezett tanuló körében 44,5% (N=2477). A terepkutatásba bevont diákok körében jellemző, hogy a tágabb családban (nem szülő, nagyszülő, vagy testvér) van olyan, aki próbálta már a herbált (24%, N=63), vagy az alkoholt és a gyógyszert együtt (28% N=63), ezek az arányok a többi válaszadó esetében 11,5% és 8% (N=1092). Náluk jellemzőbb volt az is, hogy az osztálytársaik, barátaik köréből kerülnek ki azok, akik már próbáltak valamilyen kábítószeres.

A kvalitatív kutatás és eredményei

Három megyében kilenc településen folytattunk interjúkat a tanárokkal és szakmabeliekkel, illetve fókuszcsoportos beszélgetéseket ötödikes és nyolcadikos tanulókkal. A gyerekek viselkedése, hozzáállása igen változó volt. A baranyai iskolákban tanulók jóval fegyelmezettebbek voltak és a kreatív feladatokat szívesen végezték. Borsod-Abaúj-Zemplén megyei iskolákban vegyesebb volt a kép, a nagyvárosi szegregátumban lévő iskolában komoly gondot okozott a rend és az érdeklődés folyamatos fenntartása. A szabolcsi iskolák közt volt olyan, ahol folyamatosan szökdöstek ki a foglalkozásról, láthatóan a tanórákon is megszokott viselkedésük ez. Ami talán ennél is meghökkentőbb volt az az, hogy a kreativitás, absztrakció képessége az észak-kelet-magyarországi iskolákban nagyon alacsony szinten áll. A drámajáték során a gyerekek nagyon sokáig azt hitték, hogy a játék a valóság, és valóban az RTL-től jöttek forgatni hozzájuk, annak ellenére, hogy szinte percenként emlékeztettük őket arra, játékban vagyunk. Az otthoni ünnepek lerajzolása is nehézséget okozott. Kreativitásuk nem csak verbálisan (a story kocka módszer ezért nem működött), de vizuálisan is nagyon gyenge, a képzelőerő teljes hiányát tapasztaltuk.⁶

A nagyvárosi szegregátumban, egy olyan közösségben, ahol a gyerekek nincsenek ahhoz szokva, hogy egymás véleményét meghallgassák, különösen megerőltető és kihívásos 90 perces innovatív munkamódban eltölteni. Ennyi idő alatt a gyerekek nagyon elfáradnak; és ha épp ebéd előtt dolgozunk velük, sokan meg is éheznek, ami még jobban elviszi a figyelmüket. Egy fáradt és éhes csapatban megnő az erőszakos kötözködések, fizikai bántalmazások száma (egymás ütése, rúgása, földre lenyomása, fojtogatása), aminek része a verbális erőszak is. Egyre többen szeretnének hazamenni, kimenni wc-re, boltba, vagy a folyosóra megérkező nagyobb fiúkhöz. Van, aki a táblára kezd el rajzolgatni kérés nélkül, mások magánbeszélgetésbe kezdenek. A kicsiknél megkezdődik egymás folyamatos „mószerezése” („Megyek, szólok a ... néninek!”).

Az egyik szabolcsi kisvárosban is súlyos lemaradásokat, komoly szocializációs hátrányokat tapasztaltunk. Voltak, akik nehezen tudták hosszabb ideig fenntartani figyelmüket vagy egy helyben maradni, mások nem értették a frontális instrukciókat vagy a szociális helyzeteket. A figyelmi és a megértési problémák miatt több gyermek hamar kilépett a játékokból, és inkább mással kötötte le magát. A foglalkozás alatt folyamatosan egyszerre beszéltek, senkit nem hallgattak meg és egy-két perc után mindenkinek kényszere volt a mozgásra. A mindvégig jellemző hangzavarban nehéz volt hallani a megszólaló gyerekek mondandóját. Néhány gyermek jelezte is, hogy zavarja a körülötte zajló hangos beszéd. Körülbelül az osztály fele vonódott be a játékokba, de erről is az mondható el, hogy a diákok nem tudtak játszani, a feladatot nehezen értették meg, kevés ideig tudtak koncentrálni, társaikra egyáltalán nem. Egy részük kabátostul, unott arccal, vagy érdeklődve, de percenként váltva a fókuszot, és leginkább izegve-mozogva cikáztak a teremben.⁷

Ugyanakkor szinte mindenhol hasonlóan zajlott le a drogról való beszélgetés dinamikája. Az ötödikesek rögtön nyíltabban, de jól láthatóan kevésbé érintetten válaszoltak a kérdésekre, míg

---

⁶ Azoktól, akik nem akartak a játékban részt venni, inkább a rajzolást választották. Azt kértük, hogy rajzolják le, hogyan ünneplik a születésnapjukat otthon, de ez nem ment nekik. Helyette az egyik kislány egy absztrakt formát rajzolt és színezett ki, a másik kisfiú pedig a filctolltartó dobozon lévő rajzot (egy focista fiú) másolta le, egyébként nagyon pontosan.

⁷ Ezek a tanulók nagy valószínűséggel nem diagnosztizáltak BTMN vagy SNI tanulók, akik így nem jutnak hozzá a számukra szükséges fejlesztéshez. Az oktatásstatisztikai adatok alapján is a szabolcsi iskolákban alacsonyabb az SNI és BTMN tanulók aránya, ami – a kvalitatív vizsgálat alapján is – egyértelműen abból adódik, hogy nincs elég kapacitás, elérhető szolgáltatás a közelben. A rendszer így védekezik a túlterheltség ellen, ugyanakkor a kezeletlen tanulási és magatartási problémák nagyon könnyen vezethetnek drogfüggőséghez.

a nyolcadikosok esetén érzékelhető volt egyfajta óvatosság, ami aztán idővel felengedett. Szinte mindenütt detektálni lehetett azt a néhány gyereket, aki drogban érintett lehetett. Elmondható, hogy az ötödikesek nagy része még nem próbálja ki a drogot, ellentétben az alkohollal és cigarettával, de tudnak róla és ismernek olyanokat, akik drogoznak. A szabolcsi kisvárosi iskolában viszont már ötödik osztályban találtunk nagyon komoly dohányosokat, illetve drogkipróbálókat. A nyolcadikosok esetében pedig szinte mindenütt nyilvánvalóvá vált, kik az érintettek, másképpen kommunikáltak, volt, ahol domináns pozíciót töltöttek be, volt, ahol inkább periférikusak.

Habár jól láthatóan ötödikben még nem jutnak el a kipróbálásig a gyerekek, de az észak-magyarországi iskolák többségében nagyon plasztikus ismereteik vannak, míg Baranyában jól láthatóan védettebbek. Ugyanakkor ez valószínűleg annak is betudható, hogy Baranya megyében jóval nehezebben találtunk a kutatásban részt venni hajlandó iskolát és valószínűsíthető, hogy a bekerült iskolák jobb helyzetben vannak, mint a mintába került észak-kelet-magyarországi iskolák. Ezt támasztja alá az is, hogy az online kutatásunk adatai szerint a drogfogyasztás valószínűsége a Dél-Magyarországi régióban magasabbnak adódott a többi régióhoz képest, valamint a szakértők szerint relatíve magas a mentális problémák előfordulási aránya a dél-magyarországi térségben.

A települések és a meghatározó problémák

Az általunk vizsgált megyékre jellemző az elmaradottság, de megyénként és településként a hátrányos helyzetből fakadó hasonlóságok mellett sajátos, csak a településre jellemző kontextust is találtunk. Általában elmondható, hogy ezeken a településeken magas arányú a munkanélküliség, kevés a nyílt piaci munkát kínáló vállalkozás, gyár, üzem. Minél messzebb található egy település egy nagyvárostól, annál inkább a munkalehetőségeket a közmunka jelenti. A nagyváros közelsége növeli az egyéb elhelyezkedés lehetőségét, de alapvetően kéttípusú munkahely érhető el. Az egyikben magasak a követelmények, leginkább érettséggel lehet elhelyezkedni a sikeres felvételi vizsga után. Ez viszont viszonylag tisztességes és biztonságos megélhetést jelent. A másik típusú gyárak kemény fizikai munkát, embertelen munkakörülményeket és családoként vállalhatatlan munkabeosztást kínálnak, alacsony bérekért, amit sokan nem tudnak és nem is akarnak elvállalni (ez sokszor 16 órát jelent vagy három műszakot, nehéz fizikai munkát, 3-6 óránkénti 10 perces szünetekkel). A távoli, kistélepülések közlekedése is elmaradott, a buszjáratok ritkák. Ez jelentősen megnehezíti a munkavállalást, de a továbbtanulási lehetőségeket is. Az itt élőknek elsősorban a közmunka program marad, mint egyetlen megélhetési lehetőség. Azonban sokszor a közmunka programba is nehéz bekerülni, az önkormányzatok nem tudnak minden igénylőt teljes munkaidőben, a teljes év alatt foglalkoztatni. Az, hogy ki hogyan kerül be, illetve ki a programból az nem teljesen világos. Az biztos, hogy mind a nyílt munkaerőpiac, mind a közmunka program szempontjából is a szegregátumban élők, különösen a cigány emberek számára nehezen elérhetőek ezek a lehetőségek. Egyes településeken a forráshiány és a racionális gazdálkodás miatt nem alkalmaznak a nyílt munkaerőpiacról munkaerőt, hanem az önkormányzati állásokat közmunkásokkal töltik be (takarító, konyhás, adminisztrátor, stb.). Egy helyen arról is beszámoltak, hogy a gyerektelenek, vagy idősebbek, akiknek már nincsenek eltartott gyerekeik kedvezőbb helyzetben vannak, mert nekik nem a családi kedvezménnyel emelt közmunka béreket kell kifizetni, ezért őket előszeretettel alkalmazzák.

Egyértelműen a munkahelyek hiánya jelenti a felnőtt népesség körében a legnagyobb problémát. A kutatásban résztvevő szülők többsége is közmunkásként dolgozik. Többen közülük komoly erőfeszítések árán vállalják a tanulást, valamilyen OKJ-s tanfolyamon való részvételt (szociális gondozó, ápoló, mezőgazdasági képzés, eladó) esetleg az általános iskola befejezését, ritkán az érettségi megszerzését. Ennek ellenére sem tudnak elhelyezkedni, aminek

számos összetett oka van. A legnagyobb problémát a ritka buszjáratok okozzák, aminek következtében nem lehet vállalni az elvárt munkafeltételeket (pl. a három műszakot, vagy a műszakkezdésre való megérkezést). Sok munkahely egyszerűen összeegyeztethetetlen a családos, gyerekes léttel. A gyerekek reggeli iskolába indítása, az iskola utáni felügyelet biztosítása követelménye és igénye (!) nem teszi lehetővé a nyolc vagy több órnyi munkavállalást, különösen, ha még más településen is van a munkalehetőség. Különösen az egyszülős családok háztartásfői képtelenek ezt megoldani. A csökkenő munkalehetőségek mellett még végzettséggel sincs szükség a munkájukra. Nem ritka a származás miatti diszkrimináció sem. A megszerzett végzettség a közmunkás béreket sem emeli, nem járnak jobban közmunkásként sem, ha tanulnak. Viszont a végzettség vagy szakma megszerzése miatt a gyerekeik már nem számítanak hátrányos vagy halmozottan hátrányos helyzetűnek, ezért kiesnek a támogatásokból, ellátásokból (gyermekvédelmi ellátás, települési támogatás, stb.).

A továbbtanulási, kitörési lehetőségek korlátozottak, mely tovább erősíti a szegregációt. Ezek a gyerekek és szüleik nem találkoznak különböző emberekkel, kultúrákkal, nem érik őket ingerek, élmények. Minél kevesebb tapasztalatuk van, annál inkább idegenkednek a mástól és félnek kimozdulni. A fenntartott oktatási és szociális rendszerek ezekre a problémákra kevésbé vagy csak elszórtan tudnak reagálni.

A településeken elérhető szabadidős tevékenységek minősége és gyakorisága igen változó. Ott, ahol közel van egy nagyváros, sokkal egyszerűbb élményekhez jutni. Ugyanakkor vannak olyan települések, ahol a nagyváros messzesége sem akadályozza őket abban, hogy helyben biztosítsák a szabadidő kulturált eltöltését. Azokon a településeken, ahol van bizonyos tradíció, jellemző, hogy sétálnak, kirándulnak a környéken, összejárnak bográcsozni, illetve jellemző még, hogy a fiatalok segítenek a házkörüli teendőkben. Nyaralni viszont szinte sehol nem nyaralnak, nincs erre elegendő erőforrás. Ott, ahol viszont ilyen lakóhelyi kultúra nincs, vagy nincsenek helyben lehetőségek, ott jellemző módon a fiatalok inkább facebook-ozással, bandázással töltik el az idejüket. Több helyen panaszkodtak a gyerekek, hogy unalmas a hely, ahol laknak, nincsenek szórakozási lehetőségek.

Leginkább a szabolcsi településekre volt jellemző, hogy nincsenek megfelelő és színvonalas kulturális és szórakozási lehetőségek, különösen a fiatal generációnak (14-22 évesek számára). Egy-egy cukrászda esetleg üzemel, de olyan hely, ahol a fiatalok összejöhetnek, maximum a köztéren van. A sportolási lehetőség szempontjából egy-egy focipálya van, de ezek általános állapota rossz, elhanyagolt. Az iskolaépület sem áll rendelkezésre a fiatalok számára, úgy tűnik kizárólag a tanulás és a délelőtti „megőrzés” színtere. Külön problémát jelent, hogy a vizsgálatba bevont célcsoportunk gyerekeinek és szüleinek ezek még kevésbé elérhetők.

A borsodi iskoláknál a nagyváros közelsége, vagy a távolabbi településeken a meglévő pályázati lehetőségek kihasználása kedvezőbb, de messze nem ideális lehetőségeket teremt. A borsodi községek iskoláiban viszonylag rendezettebb képet kapunk a település életéről. Az egyik helyen sokan szeretnek focizni, lányok közt is volt ilyen, ugyanakkor nem nagyon szoktak énekelni, táncolni, kirándulni. Sokaknak van saját biciklijé. Tévézni szeretnek, sorozatot nézni (inkább lányok). Aki olvas, azok mesét olvasnak. Az itt lakók kifejezetten szeretnek ezeken a településeken élni. (Ez érdekes kontrasztban van azzal, hogy a tanulók közül sokan máshol képzelik el az életüket.)

Baranya más képet mutat, rendezettebb, nyugodtabb, az ott lakók általában elégedettebbek. Közülük is kiemelkedik az egyik baranyai község, ahol a falu más közösségekhez képest meglepően sok ünnepet tart. Az események internet oldalai alapján szinte mindet a lovas klub szervezi, ami úgy tűnik, hogy a település közösségi életének motorja. Van ezen felül falunap, gyereknap, lovasbál, szüreti bál. Az iskola is számos szabadidős tevékenységet kínál: lehet

focizni, pingpongozni, csocsózni, kosarazni, van az udvaron hinta, és egy „babaház” nevű kisebb épület, ami társasági térként működik. A diákok csak egy pizzériát vagy egy fagylaltozót hiányolnak, ha az lenne, akkor azért se kellene bemenniük a szomszéd településre, de így is számos olyan hely és lehetőség van, ahol az időt hasznosan, értelmesen, közösségben el lehet tölteni. És láthatóan ez a program-kavalkád alternatívát kínálja annak a fajta kallódásnak, amit Észak-Magyarországon tapasztaltunk, ahol ilyen fajta szabadidős lehetőségek nincsenek, és ott könnyebb eltölteni a szabadidőt akár acetonos patkányméreg szívásával. Öröm az örömben, hogy erre a sok programlehetőségre többek között egy súlyosan egészségkárosító cementgyár támogatásából van pénz. Ugyanakkor a programelemek egyike sem kíván különösebb infrastruktúrát vagy apparátust, hasonló programok az ország szinte valamennyi településen megvalósíthatók lennének az évente a látványsportokra fordított fejlesztési összeg töredékéből is.

A gyerekek számára közvetlenül látható, ahogyan a felnőttek élik az életüket és ez adja számukra a mintát is. Nagyon eltérő szokásokkal lehetett találkozni a települések anyagi ereje és kulturáltsága fokának függvényében. A szülők többségében dolgoznak a közmunka programnak köszönhetően, de ez sem folyamatos és biztos. Vannak viszont olyan települések, ahol a közeli nagyvárosba járnak dolgozni tisztességes fizetésért, vagy vannak, ahol külföldön is próbálkoztak. Ott, ahol a szülők is megküzdnek és sikerrel a külvilág kihívásaival, ott érezhetően nyitottabbak és felvilágosultabbak a gyerekek is.

Szinte minden tanulói csoportban felmerült a problémák közt a rend hiánya, és az igény a rendezettségre. Az egyik borsodi iskolában a gyerekek kiemelik a pozitívumok közül, hogy rend van és szabályok, amiket be kell tartani, valamint szép ünnepek az iskolában. A gyerekek nagyon is érzékelik az entrópiát (rendezetlenséget) és ez láthatóan nagyon zavarja őket.

Érzékelhető, hogy a cigány közösségek ragaszkodnak a telephez, ahol élnek. Jellemző rájuk az is, hogy közösen mozognak, gyakran a nagy gyereket is többen kísérik az iskolába. Egy-egy család mintája meghatározó lehet. Így az egyik szabolcsi településen egy öngyilkosság után szinte hullámszerűen követték ezt a többiek, vagy az egyik borsodi faluban az egyik család elment külföldre és ezzel „divatot teremtett”, többen is kimentek Angliába, Kanadába, Németországba egy-két évre.

A bűnügyi statisztikák nem mondhatók rossznak az általunk meglátogatott térségekben, de ez különösen annak köszönhető, hogy a vagyon elleni bűncselekmények vannak túlsúlyban. Az is benne van a kedvező statisztikákban, hogy ezek a zárt közösségek igyekeznek maguk között elrendezni nézeteltéréseiket. Továbbá több olyan tevékenység is van, ami ugyan bűncselekménynek számít, de a sértettek nem tesznek feljelentést, egyrészt mert ezek gyakorlatilag a mindennapok túlélését szolgáló stratégiák, másrészt éppen ennek a rendszernek kiszolgáltatottak. Például az uzsora ilyen, ha valaki vásárol valakitől valamit, mondjuk illegális vágásból származó húst, akkor, ha azonnal fizet jóval kedvezőbb árat kap, mint ha pár hét múlva: a különbség 50% is lehet. De hasonlóan működik a helyi bolt hitelezési rendszere is.

Mindezek fényében a településeken élők leginkább elfogadóak a helyzetükkel kapcsolatban. A tanult tehetetlenség nemcsak a lakosok, hanem a szakemberek között is megfigyelhető: sokszor nem érzik, hogy bármit is tudnának tenni a változásért. Bár többen megfogalmazzák elvágódást, tervezgetnek elköltözést, de ezeknek a terveknek ritkán van realitása. Sokszor a távoli, vágyott, a fantáziákban nagyon pozitív módon megjelenő helyekre vágnak. Budapest mellett megjelent Svájc, Anglia és még amerikai városok is. A valóságban igen kevesen valósítanak meg életvitelszerű külföldi tartózkodást, munkavállalással. Akiknek vannak ilyen

tapasztalataik, azoknak a gondolkodása is átalakul, azonban ilyen emberekkel elenyészően csekély számban találkoztunk.

Életmód és káros szenvedélyek (dohányzás, alkohol, drog)

Az egészséges életmód sok szempontból távolinak tűnik ezekben az iskolákban a tanulói fókuszcsoporthoz beszélgetések alapján. A gyerekek már ismeret szintjén is gyakran keverik az egészségeset a finommal, így, amikor feltettük az egyik borsodi iskolában a kérdést, hogy mi jó a testednek, a chips volt az egyik kiemelt étel. Jól láthatóan a gyerekeknek a jó az, ami finom. Így a chips és kóla mindenki szerint nagyon jó, vagyis egészséges is. Nehezen tudják elkülöníteni a kettőt, illetve fontosabb, hogy finom legyen, mint hogy egészséges.

Az egyik szabolcsi városban az egészséggel kapcsolatos attitűdök terén szembeötlő volt, hogy a gyermekek többsége nem tartotta fontosnak, hogy zöldséget-gyümölcsöt fogyasszon. Az alkohol és drogfogyasztás egészségkárosító hatásáról megoszlottak a vélemények. A többség egyetértett azzal, hogy ezek a szerek károsak az egészségre. Az energiatalkokat ebben az iskolában, a nyolcadik osztályban napi szinten fogyasztják, a Kobra és a Hell nevű energiatalkot említették, az alsóbb korosztályban inkább a chips, és puffasztott kukoricapehely fogyasztása jellemző, akár a főétkezések helyett is. Nyolcadikos korosztályban már egyértelműen jellemző, hogy pezsgőt vagy likőröket, esetleg whiskyt fogyasztanak, egyesek le is részegednek a közös családi ünnepeken, akár közösen a szülőkkel.

A felnőttekkel való interjúk során a drog, mint probléma csak az egyik szabolcsi városban jelentkezett. A tanárok és szülők a drogot kevésbé érzékelik problémaként. Való igaz, hogy a fókuszcsoporthoz beszélgetések is arról tanúskodnak, hogy az általános iskolás gyerekek körében a dohányzás és az alkohol az, aminek a szokása elterjedt. A drogozás jellemzően az iskolából kikerült idősebb generációra jellemző. A szülők szerint az energiatalk és a facebook a probléma. Ezen felül veszélyként érzékelik azt a tényt is, hogy egyre több fiatal lány vállal még 18 éves kora előtt gyermeket, idősebb fiúktól/férfiaktól, majd néhány év leforgása alatt ezek a kapcsolatok felőrlődnek, és a fiatal lányok magukra maradnak a kisgyermekükkel. Több helyen is elhangzott, hogy most jóval nagyobb a korai terhességek aránya, mint egy-két évtizede. Ezen felül a lányokra veselkedő reális veszély még a prostitúció.

Mindhárom megye településein leginkább a fiatalok (14-23 évesek) bizonyos csoportjaiban figyelhető meg droghasználat, mely elsősorban a házilag előállított és/vagy újfajta kábítószerket jelenti. A közösségben már felnőtt státuszba kerülő, az iskolát befejező 15-16 éves fiatalokkal kapcsolatban az alkoholfogyasztás elfogadottabb és jól láthatóan a szülői tekintély egyértelműen csökken. A maguk útját járó fiatalok, életcélok, tartalmas programok és feladatok hiányában könnyebben kerülnek kapcsolatba a drogokkal. Szórványosan találkoztunk gyerekkorú használóval, valamint legalább két településen a fiatal szülők körében is előfordult szerhasználat. A települések lakosságának nagy része, a gyerekeket is beleértve elfogadó attitűddel rendelkezik a gyógyszerekkel kapcsolatban, az egyik településen egyértelműen - receptre vagy anélkül - rendszeresen fogyasztják is a nyugtatókat, altatókat.

Észak-Magyarországon sokkal inkább az olcsó tudatmódosító szerek, és a különféle designer drogok (biofű, kristály) használata a jellemző. Ez azzal is jár, hogyha rendőrségi eljárásra kerül sor, a vizeletvizsgálat nem mutat ki drogot. Ezzel szemben Baranyában a designer drog használata az általunk felkeresett iskolákban nem mutatható ki, viszont nem ismeretlen a marihuána. A drogokról elsősorban az észak-kelet-magyarországi fiataloknak van közelebbi információja, a baranyai iskolákban, különösen a kisebbek, jól láthatóan kevesebbet tudnak és elsősorban a médiából szerzik be az ismereteiket. Ezzel szemben Borsodban és Szabolcsban

érzékkelhető, hogy személyes tapasztalatokkal is rendelkeznek már az ötödikesek is, vagyis van olyan ismerősük, aki már fogyasztott drogot.

A kristály napi szinten nincs jelen, sokkal inkább partydrog. A „legális” szereken (alkohol, cigaretta és szipu) kívül a herbál az észak-magyarországi nagyváros szegregátumának és a szabolcsi iskolák leggyakoribb drogja. Hívják még fűnek, biofűnek. A drog alatt az észak-kelet-magyarországi tanulók sokféle dolgot értenek, és sokféle elnevezést használnak. Speed, herbál, kristály mellett még használnak ilyen kifejezéseket, mint droglevél, patkányméreg, fű, csillag, zene. Elkészítése a következő: a dohányt lelocsolják az ún. „hatóval” (ez maga a szintetikus drog), ezt betekerik dohánypapírba (pl. OCB) és elszívják. A legszegényebbek körében a dohány helyettesíthető kiszáritott kaszált fűvel, a dohánypapír helyettesíthető a boltban kapott blokkal és a ható helyettesíthető patkányméreggel, acetonnal és hígító vagy hipó tetszőleges keverékével, de csavarlazító is elhangzott, ilyen módon akár fillérekért is előállítható „fű”. Az ötödikesek apróbb hibákkal, de pontosan le tudják írni a folyamatot, kezdve onnan, hogy honnan lesz rá egyáltalán pénz. A nagyvárosi szegregátumban csak a szintetikus hatóval előállított biofű van, marihuána egyáltalán nincs. A cannabis származékok neve „holland fű” vagy „kanadai fű”, ami távoli, csak a filmekben van, sőt, valójában szerintük az még egészséges is.

A rászokásra leginkább három okot említene a tanulók. Az egyik, hogy fel akarnak vágni, vagy ki akarnak tűnni. A másik, amikor erőszakkal rászoktatják őket. A harmadik és legáltalánosabb vélekedés szerint viszont azért szoknak rá, mert szomorúak, problémájuk van. A szabolcsi kisvárosban a drogozás kipróbálásával kapcsolatban a kíváncsiságot említették és mert „jól esik”. A további szerhasználatot pedig azzal indokolták, hogy a használóknak „hiányzik a szer”, és szeretnének „elkábulni”.

Általános tapasztalat, hogy hiányoznak a segítségkérés és -adás eszközei, hálózatai. Ha a gyerekeknek valami problémájuk van, egyértelműen a családtagjaikhoz, a szülőkhöz, elsősorban az édesanyához fordulnak. Számukra a legbiztonságosabb hely, az otthon. A nyolcadikos korosztály körében egyértelműen megnő a barátok szerepe is, velük osztják meg problémájukat, vagy ha valami szomorúság éri őket, de a szülőkre továbbra is stabilan számítanak. Összeeseng ez az online kutatás eredményével is, miszerint aki nem érzi magát jól az iskolai közösségben, nagyobb arányban lesz kábítószer használó.

Miközben a drogról viszonylag sokat tudnak a gyerekek (ellentétben a felnőttekkel), arról nagyon keveset, hogy hogyan lehetne leszokni, mit lehet tenni, hogy ne szokjanak rá. Leginkább azt gondolják, hogy nem sokat lehet tenni. A család tud annyit tenni, hogy megpróbálja otthonában tartani azt, aki drogozik, így megakadályozhatja, hogy újabb adaghoz jusson. Súlyos esetben rendőrséghez lehet fordulni. Az iskola nem tud tenni ez ellen, de az egyes tanulók sem. Több helyen is arra a kérdésre, hogy mit tud tenni az iskola, vagy mit tudnak tenni a szülők, tulajdonképpen csak hatalmi megoldások születnek: elküldik elvonóra, szólnak a szüleinek, kihívják a mentőket, kihívják a rendőrséget, feljelentik.

Mindenütt azt tapasztaltuk, hogy a felnőttek sem igazán lépnek túl ezeken a megoldásokon, a szülők, de olykor még a pedagógusok, szakemberek között is találkoztunk hasonló véleménnyel. Jellemző volt az entrópiás⁸ településeken a tehetetlenség. Itt a felnőttek sem

---

⁸ „Bizonyos absztrakció segítségével az entrópia kifejezés átvezethető a társadalomra mint olyan rendszerre, ahol az emberek közti viszonyokat az információ birtoklása és áramlása határozza meg. A társadalmi energia e viszonyokban testesül meg. Az entrópia a rendezetlenség növekedése, vagyis a rendezettebb állapotból egy kevésbé rendezettebb állapotba való átmenetnek felel meg....Azokat a rendszereket és alrendszereket tekintjük magas entrópiával rendelkezőnek, amelyekben teljes szakadás van a közösségi kapcsolatokban, a közösségi pillérek közt. Ezekben a rendszerekben bár meg van a fenntarthatóságra a lehetőség, de mostani állapotukban nem képesek

tudnak hatékonyan megküzdeni a problémáikkal. A tehetetlenség és kilátástalanság elleni ellenszer a felnőttek számára sok helyen egy helyi – gyakran vallási alapon – szerveződő közösséghez való csatlakozás lehet. Észak-Kelet Magyarországon ennél jóval elterjedtebb másik megoldás a nyugtatók szedése. Az általunk vizsgált általános iskolákban a pedagógusok meglátása szerint a drogproblémákkal kapcsolatban az iskolának nem sok eszköze van. Különböző programokat szerveznek leginkább kampányszerűen, rendszeres foglalkozás ritkább és nem igazán gondolkodnak alternatív pedagógia adta lehetőségekben, eszközökben. A tanárok nem törekszenek arra, hogy olyan kommunikációs szituációkat, légkört alakítsanak ki, ahol a gyerekek meg tudnának nyílni és tudnának kérdezni a problémákkal kapcsolatban, amivel küzdenek (szegénység, bántalmazás, rendezetlen családi viszonyok, dohányzás, párkapcsolat, stb.). Az oktatás szinte kizárólag frontálisan zajlik, ezért sem tud kialakulni a játék és fantázia képessége a gyerekekben. A pedagógusok reakciója azonban érthető. A súlyos, mélyen gyökerező, összetett problémák megoldásában a legtöbbször magukra maradnak, a társszakmákkal való együttműködés elégtelen. A saját meglévő eszközeikkel nehezen tudnak megoldásokat mutatni ezekre a problémákra. A háritás és az információktól való elzárkózás részükről racionális viselkedés, egyéni védekezési stratégia a kiegészítés ellen.

Elmondható, hogy a szabolcsi és borsodi helyszíneken nagyon hasonló mintázattal (bár eltérő konfliktus és problémamegoldó repertoárral) találkoztunk:

- A dohányzás és az alkoholfogyasztás teljesen természetes része az életnek, már akár a legkisebbek számára is.
- A szintetikus herbál / biofű jelen van, bár eltérő mértékben mindegyik településen és az ára is azonos (500 Ft/pakk, azaz 1 gramm, amiből 3-4 szál jön ki). Vélhetően nem egyfajta anyagról van szó, hanem mindig újabb és újabb hatásmechanizmusú „hatók” kerülnek a piacra, ami az adott pakk hatását is kiszámíthatatlanná teszi.
- Ugyancsak mindenütt jelen vannak a szintetikus drog olcsó helyettesítói: a patkányméreg, aceton és egyéb háztartási vegyszer alapú koktélok, amit ugyancsak fűre locsolnak és elszívják.
- Mindenhol van kristály nevű szintetikus drog, bár vélhetően különböző típusú szerekről van szó. Amíg a nagyvárosi szegregátumban a kristály kizárólag partydrog, addig a szabolcsi kisközségben inkább otthon fogyasztják.
- Van, ahol a fogyasztás a gyerekek szeme láttára is zajlik, itt az ötödikesek meglepően tájékozottak.
- A magas entrópiás szintű településeken viszonylag korán, akár hatodik osztály környékén kezdődhet el a drogfogyasztás, jellemzően kortárs nyomásra. A kevésbé entrópiás kisebb borsodi településeken viszont a fiatalabbak még érintetlenek.
- Lokális különbségek adódhatnak, van ahol a szípu, van ahol kis mennyiségben marihuána fordul elő.

Ahol magas az entrópia, ott hasonló mikroközösségi trendek rajzolódnak ki a háttérben:

- A „családi” (vagy a kiváltságos közmunkások számára a „fizetés”) megérkezését követően fokozott az alkohol- és drogfogyasztás.
- A két „családit” áthidaló időszakokban egyrészt a terjesztők egy része hitelez, másrészt a közösség filléres helyettesítő megoldásokkal kísérletezik (szipózás, szárított kaszált fű leöntve különféle háztartási vegyszerekkel).

---

ezt önmaguk elősegíteni. Erős függés érzékelhető a külső környezeti fejlesztések iránt, információs, kommunikációs és kohéziós zavarok sokasága lépett fel.” (Goda-Tóth, 2013)

- Úgy tűnik, hogy a drogfogyasztás elsődleges célja a kábultság, módosult tudatállapot elérése, a realitás érzékelésének időszakos megszüntetése, ám a hatásmechanizmus (pörget vagy kábít, ébren tart vagy altat, jó érzést vagy rosszulétet okoz, hallucinációkat idéz vagy tompultságot) mintha lényegtelen szempont lenne.
- Az alkohol- és drogfogyasztás a fizikai erőszak megnövekedésével jár. Ez mintaként szolgál a gyerekek közösségei számára is: a verekedés napi szintű időtöltéssé, a konfliktusok megoldásának egyetlen módjává, mi több, a közösség belső hierarchiáját meghatározó szervező erővé válik már a kisebbeknél is.

Ezzel szemben a baranyai helyszíneken ötödikben „normális” mértékű játékfüggőséggel, és gyakorlatilag csak a médiából szerzett ismeretekkel, nyolcadikban alkalmi szintű cigaretta, alkohol, és marihuána használattal találkozunk, ám megkockáztatjuk, hogy ilyen mértékű szerhasználattal nagyjából az ország bármely iskolában találkozhatnánk, így az eset nem kirívó.

Védőháló

A fiatalok köré a felnőttek társadalma védőhálót sző, amelynek része a család, az iskola pedagógusai illetve a különböző szakemberek (szociális munkás, védőnő, orvos, gyámügyes, rendőr, családgondozó). Minél jobban összetart a felnőtt társadalom és minél sűrűbb szövésű a háló, annál kisebb annak az esélye, hogy a gyermekek elmagányosodva számukra veszélyes megoldásokat követnek. A nemzetközi szakirodalom és az online kutatásunk adatai is azt támasztják alá, hogy nagyon fontos szerepe van a családnak és barátoknak, annak, hogy a gyermekek egy megértő közösség tagjának érezzék magukat. Minél kisebb a felnőtt társadalom társadalmi tőkéje, annál nagyobb a kockázata a droghasználatnak és veszi át a prevenció helyét a hatósági megoldás.

Iskola

Az ingerszegény környezet, megengedő (ráhagyó) családi nevelés és az iskola pedagógiai eszköztelensége odavezet, hogy az ilyen környezetben lévő gyermekekben nem fejlődnek ki a konfliktusok kezelésére megfelelő hatékony stratégiák és a minőségi életvezetés eszközei, készségei, illetve a megfelelő feladatok és kihívások híján az énhatékonyságuk alacsony marad. Így az életük során felmerülő konfliktusokkal (családi problémák, iskolai problémák, stb.) nem tudnak megküzdeni és káros szenvedélyektől (számítógép, energiaital, dohány, alkohol, drog) függővé válnak. Az iskola, amennyiben gyermekközpontú és korszerű pedagógiát képvisel, fontos védőfaktoraként működhet.

Fontos indikátora az iskolai pedagógiai munkának maga a környezet, az osztályteremben uralkodó hangulat. Nagyon eltérő iskolai környezet, pedagógiai kultúra és ezzel együtt osztályhangulat jellemezte a kvalitatív kutatás iskoláit. Az entrópiás települések iskoláira inkább jellemző a rendezetlenség, fegyelmetlenség. Árukladó lehet az iskola pedagógiai munkájáról az ott tanuló gyerekek attitűdjei az iskolával és tanulással szemben. Az egyik entrópiás észak-kelet-magyarországi településen az iskolával kapcsolatban megosztottak a vélemények. Tanulni alapvetően egyik korosztály sem szeret, az iskolai tananyagból nem sok dolog érdekli őket. Van egy-két tárgy, amit kedvelnek például az informatika vagy a testnevelés. Az ötödikben néhányan említették a magyar és technika órákat. Az iskolában kedvelik még azokat az időket, amikor szabadabban lehet egymással játszani, mozogni és a csocsózást említik még, mint kedvelt időtöltést az iskolán belül. A nyolcadikban szintén az informatika és testnevelés tárgyakat említették. Ők az iskoláról elsőként a börtönre asszociáltak, negatívumként említették, hogy úgy érzik, be vannak zárva, túl sok a szabály. A gyerekek ezen érzéseivel a tanárok is tisztában vannak, ugyanazokat a kifejezéseket használják, mint a

gyerekek. Ezekben az iskolákban elsősorban a rend fenntartása az elsődleges feladat. Van, ahol pedagógiai asszisztensek és pedellusok vigyáznak arra, hogy a gyerekek ne szökjenek ki az iskolából, van, ahol üvegajtók vannak, hogy látni lehessen, mi történik benn. Van, ahol a renitens gyerekeknek minden délután jelentkezni kell az igazgatónőnél. Sajátos módon a rend fenntartását nem pedagógiai eszközökkel próbálják elérni. Vannak olyan iskolák, ahol a jobb anyagi ellátottság lehetővé teszi, hogy tanórán kívül is hasznosan töltsék a gyerekek az idejüket. Ugyanakkor igazából csak egy-két iskolában tapasztaltuk azt, hogy korszerű, modern pedagógiával is próbálják a gyerekek motivációit és érdeklődését fenntartani.

Fontos indikátora a pedagógiai munkának az is, hogy mennyire motiválja a fiatalok tanulását, milyen jövőkép kialakításához segítik hozzá őket. A fiatalok többsége tovább szeretne tanulni, főleg szakmákban, bár gyakran erre nincs elég lehetőség a közelben. Jellemző módon nagyon kevesen akarnak a lakóhelyükön maradni felnőttkorukban is. A továbbtanulás terén is ambíciózusabbnak tűntek a Baranya megyei tanulók, érettségi és diploma is előfordul a vágyak közt.

Észak-Kelet Magyarországon az entrópiás településeken a nyolcadik osztályosokra jellemző, hogy az utolsó évet már érdektelenül, kevés motivációval járják végig, „*mert majd úgylis közmunkás leszek, tehát az a közeli életcél*”. Sok helyen jóval kisebb a nyolcadik osztály létszáma, mint az alsóbb osztályoké, van lemorzsolódás. Aki eljut a nyolcadik osztályig, azok általában minden továbbtanulnak, kivéve azokat, akik betöltötték a tizenhatodik életévüket. Gyakori azonban, hogy már az első évben lemorzsolódnak a középiskolából. Sokszor azért, mert egy nagy iskolában nem találják meg a helyüket, szokatlan nekik ez, nincsenek rá felkészítve az általános iskolában. De ebben a korai családalapítás is közrejátszik mind a fiúknál, mind a lányoknál.

A fentiekkel összefüggésben a családokat és a fiatalokat közvetlenül érintő további problémát jelent, hogy a továbbtanulási lehetőségek korlátozottak. Egyrészt más településre kell utazni a középiskoláért, másrészt a közelebbi településeken korlátozottan lehet szakmát választani és tanulni. A lányoknál többnyire a szociális gondozó és az ápoló szakmák jöhetnek szóba. Olyan keresett szakmát, mint a csőszerelő, autószerelő nem tanítanak a környéken. Mindemellett a szülők féltik gyerekeiket a nagyobb városoktól, és a nagyon távoli településen való továbbtanulástól, mert azt érzik, hogy nincsenek majd hatással a történésekre, nem tudnak lépni ha valami baj van a gyerekekkel. Itt elsősorban arra gondolnak, hogy bántják őket. A távoli tanulás ráadásul plusz költségeket, így terheket ró rájuk. A szülői háztól távol a gyerekek sem érzik teljes biztonságban magukat, nincsenek közel a szüleik, akiknek elmondhatnák a problémájukat, és akik segítenének nekik. A más településen lévő iskolákban gyakoriak a gyerek általi zaklatások, elveszik a ruhájukat, pénzüket, a kollégiumokban is rendszeresek a zaklatások, molesztálások, lopások.

Élesen kettévál a közösség a jövőképet illetően:

- vannak, akik legfeljebb a közmunkát látják elérhető célnak (a „családin” túl), ők a tanulásban alulmotiváltak, a közmunkát, mint lehetőséget adottnak tekintik, mintha az mindig is létezett volna,
- akik szakmát akarnak tanulni, azok szinte kivétel nélkül külföldön képzelik el a jövőjüket, ez az ambíciózusabb osztályok kétharmadát-háromnegyedét is kiteheti.

Kérdés, mennyire országos ez a trend, amennyiben igen, az komolyan elgondolkodtató.

Különösen nehéz helyzetben vannak ezek az iskolák azért is, mert az egyre fogyatkozó középosztály ezeken a településeken, ha tud, megpróbál elkülönülni. Ennek sokféle formája létezik. Ha csak egy iskola van a településen, akkor elviszik egy másikra a gyereket, ahol kevesebb a roma, vagy ha megtehetik, akkor létrehozhatnak egy másik iskolát a településen. Az

egyházi iskolák tényre sajnalatos módon felerősíti ezeket a negatív trendeket. Az egyik településen az egyházi gimnázium sokszerű lefele terjeszkedése elszippantotta a jobb tanulókat a helyi általános iskolából, ahol így egy kedvezőtlenül homogén közeg jött létre. Ráadásul a helyzet kezelésére nem adottak az erőforrások, a KLIK a kevesebb gyerekhez kevesebb pedagógust rendel, nem reflektálva arra, hogy a megváltozott tanulói összetétel jóval nagyobb erőfeszítést igényel a pedagógusoktól, akik nem erre lettek kiképezve és szocializálva. Észak-Kelet-Magyarországon mindenütt tapasztalható ez a jelenség, hogy vagy a nagyvárosi iskolák, vagy a szomszéd alapítványi iskola, vagy a települési egyházi iskola az, ahova a kevésbé hátrányos helyzetű réteg „menekíti” a gyerekeit, ezáltal viszont olyan iskolai összetétel alakul ki a helyi általános iskolában, ahol a hagyományos pedagógiai módszerek felmondják a szolgálatot. Ezek az iskolák a központosított állami fenntartás miatt jó gazda nélkül maradtak. Amennyiben van egy felvilágosult igazgató, vagy egy segítő önkormányzat, aki ráadásul erőforrásokkal is rendelkezik, akkor valamennyire kezelni tudják a problémát. De ha a fenntartó pusztán mennyiségi és költségvetési szempontokat érvényesít, ahogy ez a KLIK esetében történik, akkor érzékelhetően romlik a pedagógiai minőség és az ott tanuló hátrányos helyzetű tanulók kitorési esélyei. Ugyanakkor még az invenciózusabb iskolák is küzdenek a tanárhiánnyal, ezekben az iskolákba lassan már csak lasszóval lehet fogni pedagógust, ez a probléma pedig feltehetőleg eszkalálódni fog a jövőben.

Család

A legfontosabb védőfaktor a szerető és védelmező, de egyben szabályokat is felállító és azokat következetesen betartató család. Az online kutatás eredményei is azt mutatják, hogy a káros szerek fogyasztásával szembeni engedékeny szülői attitűd növeli, a szülőkkel való jó kapcsolat viszont csökkenti a káros szerekre való rászakás esélyét. A kevésbé entrópiás és így a drogtól is kevésbé veszélyeztetett településeken a terepen azt láthattuk, hogy következetesebb a családi nevelés és jobb a pedagógusok és szülők közötti kapcsolat. Az entrópiás településeken viszont a gyerekek családjukban jellemző a sok gyerek (6-9 is), valamint a rendezetlen családi viszonyok (válás, új kapcsolatok, gyermekvédelmi szakellátás, nevelőszülői elhelyezés). A családok többsége szegény, a gyerekek súlyos nélkülözésben élnek. Ők maguk is ismerik a szociális terminológiákat, elmondják, hogy a szülők közmunkán vannak, ami mellett segínyt kapnak és jelentős forrásuk a „családi” (családi pótlék). A védelemben vétel és a gyámság intézménye sem ismeretlen a számukra, többen saját élményként beszélnek ezekről. A pedagógusok is a szülőkhöz fordulnak, ha az iskolában problémát tapasztalnak, ez főleg az iskolai hiányzásokra terjed ki. Azonban a pedagógusok már nem érzékelik zökkenőmentesnek a szülőkkel való kapcsolatukat. Arról panaszkodnak, hogy a szülők nem tudnak hatni a gyerekekre, vagy azért mert nem motiváltak a problémák megoldásában, nem látják problémának a tanárok által megfogalmazottakat, vagy nincsenek nevelési eszközeik a birtokukban, mellyel befolyást tudnának gyakorolni a gyerekekre. A szigorúbb szülők elsősorban a testi fenytést alkalmazzák, ezen kívül nem igazán rendelkeznek más nevelési módszerekkel.

*„Ez annyira meglátszik, hogy amikor ide egy anyuka bejön egy kétéves gyerekkel, már akkor, tehát **nem tud parancsolni a saját gyerekének**. Tehát, valahol ők ezt, hogy nem szabad, az ő nevelésükbe szerintem ez benne sincs, hogy valamit nem szabad csinálni.” (tanár)*

*„Sajnos van, akinek már 14 évesen gyereke van, aztán a nagyszülő neveli a gyermeket. Még ők is gyerekek. Ez is a nagyszülő gondja. Régen nem volt ez, most sokkal inkább ez a divat. A 21. század így jön ki. Ilyen nem volt, hogy betöltöttem a 14-et és házasodok. Ilyen a világon nem volt. **A szülők gyengék a gyerekekhez**, én ezt veszem észre. Olyan még a mesében sincsen, hogy a lányom összeálljon valakivel. A fiúgyerekek az apjukon uralkodnak. A mi szüleink nagyon szigorúak voltak.” (szülő)*

A roma családok eltérő kultúrája, nevelési stílusa nem kedvez annak, hogy a többségi társadalmat képviselő pedagógus egyáltalán kapcsolatba kerüljön velük, és ha még ez sikerül is, ne legyen ez a kapcsolat paternalista. Jól láthatóan eszköztelenek a felnőttek, szülők és pedagógusok egyaránt, és leginkább egymásra hárítanak a problémák megoldását. Sajátos módon csak azokkal a szülőkkel tudunk fókuszcsoportos beszélgetést folytatni, akiket a helyi iskolán keresztül el tudunk érni. Így pont a leghátrányosabb helyzetű szülők véleményét nem ismerhettük meg, míg azok a szülők, akik az iskolával jó kapcsolatot tartanak is igen kritikusak voltak azokkal a szülőkkel szemben, akik mindent megengednek a gyerekeiknek.

A szegregátumokban és/vagy mélyszegénységben élők körében a családi viszonyok gyakrabban rendezetlenek. A kívülállónak nehéz meghatározni, de megérteni is, hogy hol vannak a családok határai. Gyakran előfordul, hogy a lakókörnyezetben élők egymás rokonai, vagy barátságukat már-már rokoni kapcsolatnak tekintik. Ennek legszélsőségesebb példáját ott érzékeltük ahol a településen élők többsége valamilyen (gyakran nem igazán egyértelmű) rokoni kapcsolatban vannak egymással. Elfogadott dolog a korai családalapítás, a sok gyerek. A lányok gyakran már 15-16 évesen szülnék, még korábban választanak párt maguknak. Több helyen talákoztunk családból való kiemeléssel, nevelőszülői elhelyezéssel, de olyan esetekkel is, ahol ez nem volt hivatalosan rendezett, hanem a gyerek valójában a településen belül valaki másnál lakott. Erről az iskola tudott, a legtöbbször egyébként is csak elfogadni tudja a helyi adottságokból fakadó eseményeket. Érdekes módon az észak-kelet magyarországi szülők elégedettebbek az iskolával, mint a baranyaiak, de ennek magyarázata könnyen az a közvélemény-kutatásokban rendre felbukkanó összefüggés lehet, hogy azok a kritikusabbak, akik jobban meg tudják ítélni az iskola munkáját, akiknek vannak elvárásaik. Így az elégedettség nem annyira az iskoláról mond valamit, hanem a véleményt alkotó informáltságáról és elvárásainak szintjéről.

A családi és lakókörnyezet meghatározó a gyerekek életében. Vannak rendezett és aszfaltozott szegregátumok és vannak, ahol még víz sincs. Mindenütt jellemző, hogy a közösségen belül szabad mozgásuk van egymáshoz, más házakba is. A közösségen belül a mindennapi történések, de akár a családi viták vagy droghasználat is a gyerekek szeme előtt zajlik. Az alkohol- és drogfogyasztás a fizikai erőszak megnövekedésével jár. Ez mintaként szolgál a gyerekek közösségei számára is: a verekedés napi szintű időtöltéssé, a konfliktusok megoldásának egyetlen módjává, mi több, a közösség belső hierarchiáját meghatározó szervező erővé válik már a kisebbeknél is. A közösségben való mozgás és cselekvés viszont sajátosan eltér a többségi (nem roma magyar) individuális, materialista értékrendszertől. A tanulást individualista cselekvésként tételező iskola nehezen tud megbirkózni ezzel az eltérő értékrenddel. Valószínűleg a modern, nem frontális, hanem a csoportos, közösségi tevékenységekre építő élményközpontú pedagógia lenne a cigány tanulók számára a megfelelő módszer, sajnos, éppen e módszerek azok, amelyeket alig lehet felfedezni ezekben az iskolákban.

A kutatás tapasztalatai alapján az is megállapítható, hogy van egy kulturális eltérés is, ami tovább nehezíti a szegénységben és szegregátumokban élő gyerekek iskolai pályafutását. Ez különösen a cigány családoknál jellemző. Az alsó tagozatban az iskola és a szülők közötti együttműködés sokkal szorosabb és kiegyensúlyozottabb. Ilyenkor még együtt dolgoznak a gyerek előmenetelén, próbálják a problémákat megbeszélni, orvosolni. Azonban ezekben a családokban a gyerekeket öt-hatodikos koruktól már teljes jogú családtagként, felnőttként kezelik, ami azt jelenti, hogy kevésbé kontrollálják, mit tesz. Ez összefügg a gyerekek testi érésevel, a lányok első menstruációjával is. A családoknak ezután két stratégiája van: egyrészt azt szeretnék, ha gyerekekük úgy élné az életét, ahogyan ők, vagy az ő generációjuk. A másik

pedig ennek az ellentéte: tanulásra biztatja a gyerekeket, hogy nekik ne közmunkából kelljen élni. Egészen furcsa az a kettős kötés, ahogy ezekben a családokban viszonyulnak a gyerekekhez. Egyrészt szabadjára engedik őket, semmit nem szeretnének rájuk erőltetni. 10-12 éves gyerekek felnőttnek számítanak, és olyan döntéseket hozhatnak meg szankciók nélkül, amire ebben az életkorban még nem állnak készen (pl. továbbtanulás, párválasztás, iskolából való kimaradás, dohányzás, alkoholfogyasztás). Másrészt viszont többször találkoztunk túlféltéssel, vagy azzal, hogy felnőtt, saját családdal rendelkező gyerekeiket is irányítják a szülők. Fontos szempont azonban számukra, hogy gyerekekük „jól érezzék magukat”.

Ebben a szituációban az iskola nagyon nehéz helyzetben van. Egy szabályrendszer szeretnének alkalmazni és keretek közé szorítani olyan gyerekeket, akik otthon már felnőtt státuszban vannak és bármit (a közösség szabályain belül) megtehetnek. Ugyanakkor a cigány lakosság körében is többféle kultúra és nevelési stílus létezik. Az oláh cigányok jobban korlátozzák gyermekeiket. Erős szabályrendszer működtetnek, amely ugyan meglehetősen messze áll a többségi normáktól (lányok korai férjhez menése, fiúktól eltérően szigorú elzárása, tanulásra nem ösztönzése), de mégis a szabálykövetés magatartása közelebb áll az iskola normáihoz, mint az olyan családoké, ahol nincsenek erős normák és szabályok, a gyerekek gyakran minden korlátozás nélkül nevelkednek, nem sajátítva el a későbbi eredményes tanuláshoz szükséges magatartásokat, kompetenciákat. Ugyanakkor mindenhol megtalálható a roma közösségen belül a pedagógusok többségi kultúrájához közeli nevelési elveket valló családok is, ők azok, akiknek gyermekei sikerebben veszik az akadályokat. A pedagógusok kultúrájától messzebbre álló családokat viszont a pedagógusok képtelenek megközelíteni, erre nincsenek is kellőképpen kiképezve. Ugyanakkor az ebből adódó frusztráció okozza azt, hogy gyakori a körükben a szülők hibáztatása és a probléma megoldásának idejekorán való feladása.

Intézményes védőháló

A drog, és egyéb szociális problémák megelőzésére az állam egy komplett intézményrendszert működtet és elvileg az ebben résztvevők dolga a jelzés, megelőzés, beavatkozás. A jelzőrendszer része a gyermek és családgondozói szolgálat, a védőnők, a rendőrség, a helyi orvos, a pedagógusok. Ugyanakkor a tapasztalat szerint ez a védőháló meglehetősen lukas, tűzoltásra futja csak igazán, valódi megelőzésre nem. Ott tűnnek sikeresebbnek, ahol a nagyobb település több erőforrással rendelkezik és ahol az állami intézményrendszer mellett működnek civil alapítványok.

A résztvevők szerint működik a drogpreevenációs jelzőrendszer, bár ennek nincsen hivatalos útja. Az egyik résztvevő szavait idézve „*Miskolc nagyváros, de mégsem olyan nagy: a szakemberek ismerik egymást, bárkivel történik valami, mindenki tudja, kit kell felhívni telefonon.*”

Konkrét példákat is említettek az együttműködésre: a rendőrség és a családsegítő szolgálat közösen szervezett akciója az ifjúságvédelmi őrzőjárat, ami az iskolából ellógó diákokat tereli vissza az iskolába, a házi- és gyermekorvosok információt szolgáltatnak a családsegítő részére (háziorvosi véleménykérő lapok). A rendőrök többféle módon is részt vesznek az iskolák életében (D.A.D.A., nyugalmazott rendőrök bűnmegelőzési tanácsadóként), a szociális, egészségügyi és gyermekvédelmi intézmény munkatársai pedig képzéseket tartanak a pedagógusoknak, hogy hatékony részesei tudjanak lenni a jelzőrendszernek. A védőháló egyik végpontja a Drogambulancia Alapítvány, ide irányítanak minden fiataalt a rendőrségtől, ügyészegről, bíróságról, itt folyik az elterelés. Az alapítványnak többféle szolgáltatása is van, alacsony küszöbű ellátástól ambuláns ellátásig, így közvetlenül is találkoznak az érintett fiatalokkal.

Az együttműködést bizonyos esetekben a szükség hozza létre, például a rendőrségnek azért kell sok esetben együttműködni a családsegítő szolgálattal, mert az 1997-es Gyermekvédelmi

Törvénnyel ellentétben, ami szerint a veszélyeztetett gyermek érdekében a rendőrségnek is kötelessége volt jelzést tenni (17. § (2)), 2002 óta csak ügyfél nyithatja meg a folyamatot, a családsegítő szolgálat pedig ügyfélnek számít, de a rendőrség, vagy a bíróság nem az. Más esetekben az együttműködés nem mindenkit lát el megfelelő szintű információval, a háziorvosok kérés esetén megírják a véleményüket a családsegítő szolgálatnak, de azt sokszor nem tudják, hogy milyen ügy miatt kértek véleményt az adott páciensről. A szociális és gyermekvédelmi munkatársaknak pedig azért kell képzéseket tartania a pedagógusoknak, mert megszüntették az gyermek- és ifjúságvédelmi felelős pozíciót az iskolában, a pedagógusok pedig keveset tudnak arról, hogyan kapcsolódik egymáshoz a gyermekek érdekében az oktatási és a szociális rendszer. A jól működő informális együttműködés hatására a rendőrökhöz befutó információkból gyakran nem kezdődik azonnal eljárás, továbbirányítják az érintetteket a Drogambulancia Alapítványhoz.

A megkérdezett szakértők szerint az egyik fő nehézség, hogy a gyermekvédelemben dolgozók a különböző ellátási területeken nagyon különböző kihívásokkal találkoznak, amikre gyakran nincsenek felkészülve, nincsen megfelelő eszköztáruk, pedig mindenhol más módszer és kapcsolatrendszer kell a rendszer működtetéséhez. A kifejezetten problémás területeken Miskolcon kis KEF-eket hoznak létre, amikbe bevonják a helyben aktív civil szervezeteket. Tőlük tanulják el azokat a technikákat, amelyeket a képzésük során nem sajátítottak el, de elengedhetetlen ahhoz, hogy kezelni tudjanak bizonyos problémákat. Ilyen például a közösségi szociális munka, a közösségek megszólítása, a közösségszervezés, ami a bizalmi kapcsolat kialakításának első lépcsője lehet.

A másik fő probléma, hogy az esetmenedzserek ugyan jól fel tudják térképezni a problémákat, de nagyon kevés eszköz van a kezükben, nem tudnak egy-egy gondhoz szolgáltatásokat rendelni, mert csak olyan ingyenesen elérhető szolgáltatások vannak, amiket a civilek biztosítanak, ami leginkább a nagyvárosokra jellemző, onnan távolodva egyre kevesebb.

Az oktatás területén a tudatlanság, tájékozatlanság az egyik legnagyobb probléma. A KEF megalakulása utáni szakaszban a tagok között voltak pedagógusok és ifjúságvédelmi megbízottak is, képviselve az általános iskola alsó-felső tagozatát és a középiskolát is. A KLIK létrejöttével, és az ifjúságvédelmi felelős iskolai pozíció megszűnésével kikerültek a pedagógusok a KEF munkájából, önkéntes alapon nem vesznek részt benne. A pedagógusok fel vannak készítve arra, hogy jelezzék a diákok igazolatlan hiányzásainak számát, de olyan, nem ennyire egyértelmű jeleket is észre kéne venniük, ha például egy gyerek vidámból szorongóvá válik. Mivel sokan nem ismerik a rendszer pontos működését, előfordul, hogy félnek, a jelzéssel „*feljelentik*” a gyereket.

Az iskola tehát többnyire csak hiányzásokat jelez, mást nem. A védőháló pécsi szakemberei szerint a pedagógustársadalom tájékozatlansága az oka, hogy nincs prevenciós hatékonyságuk. Nem is tudnak megnevezni 10 éves kor alatti gyerekekkel foglalkozó országos prevenciós programot. Habár a jelzőrendszer működik, az elsődleges megelőzés nem. Ehhez az iskolában állandó jelenlétre lenne szükség, szociális munkás kellene minden iskolába. „*A pedagógusok se információval, se eszközzel, módszertannal nem rendelkeznek arra, hogy ezekkel a gyerekekkel mi a teendő. Nem veszik észre.*” Ráadásul félnek is, borzasztó nagy a verseny az iskolák közt a tanulókért. Addiktológiai információjuk pedig nincs.

„Az oktatási rendszer az én véleményem szerint a lehető legnehezebben mozgatható rendszer. Nagyon kevésbé fejlődőképes. Borzasztóan ragaszkodnak régi elvekhez. Nem veszik észre, mondják, de mégsem veszik észre, hogy teljesen megváltozott populációval dolgoznak, akikhez új eszköztár szükséges. Tehát, hogy én olvastam a programunk összeállítására kapcsán pedagógiai irányvonalakat és egészen elképesztő régen, '90-es évekbe is akár vagy a 2000-es

évek elején, már voltak olyan oktatási elvű filozófiai módszertani megközelítésű dolgok, amik még mai napig korszerűeknek mondhatóak, nincs alkalmazása.”(szakértő)

Hiába a KEF és egyéb egyeztető fórumok, ha nem beszélnek egy nyelvet. Különösen az oktatási intézményekkel nehéz egy nyelvet beszélni. Az oktatásügyben nincs mentálhigiéniai szemlélet.

„Tehát, valljuk be, hogy az oktatásügyben a mentálhigiénés szemlélet nincs benne. Tehát, ezt ki lehet mondani. Nem kevésbé van benne, nincs. Tehát, konkrétan nincs. Az oktatáson van a hangsúly. Az oktatásügy felső szférájába csak ezzel foglalkoznak. Maximum oktatás-módszertani kérdésekkel, de a mai napig egy.. a legalternatívabb iskolának számító Waldorf módszerrel kapcsolatba is súlyos előítéletek vannak.” (szakértő)

Az iskolák nem szívesen bíbelődnek ezzel, általános bűnmegelőző programok vannak ugyan, de ennél több energiát, kreativitást nem szánnak a dologra.

„fél évvel ezelőtt szerveztem meg ezt a most két futó prevenció programot, s mire odaértünk, hogy meg is jelenünk az intézményben.. Addig tárt karok, de amikor már odakerült, hogy meg kell szervezni, órarendbe bele kell iktatni, nem tudom, stb. Onnantól elkezdve csak a probléma van, és ezt érezzük egy iskola vezetése részéről, nem várnak bennünket és nekünk ez nagyon nem jó. Miközben a program ingyenes” (szakértő)

Nem csak az oktatás intézményrendszere tűnik diszfunkcionálisnak, de szomorú tény ugyanakkor, hogy a drogstratégia célkitűzései és eszközei mögül is eltűnt az intézményrendszer. Megszűnt 2016 januárjában a Nemzeti Drogmegelőzési Iroda, a honlapján a tartalmak már nem elérhetőek. A drogmegelőzésre szánt uniós fejlesztési pénzek felhasználásáért felelős Nemzeti Rehabilitációs és Szociális Hivatal 2016 végére megszűnt feladatait több szervezet vette át jogutódlással, de a drogmegelőzési feladat nem kapott külön felelőst. A fiatalok addiktológiai ellátását szolgáló intézményrendszer – bár valami elindult - a mai napig nem épült ki, a fővárosban található az országban serdülőknek szánt egyetlen drogambulanciája, és további két fiatalok létrejött rehabilitációs otthon működik, ezek is kizárólag fiúknak és bár állami támogatással, de alapítványi formában működnek. A Kábítószer Egyeztető Fórumok önkéntes alapon, és a helyi szereplők kapacitásától, kompetenciájától és elhivatottságától függően működnek. A Fórumok a korai kibontakozásuk elkezdődése után, nem erősödtek tovább, rövid idő után jellemzően sok helyen elsorvadtak. Friss adatokat leginkább a nemzetközi kötelezettségek miatt is a drogfókuszpont oldalán találni. A Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet, amelynek része volt az Országos Addiktológiai Központ, 2017 tavaszán szűnt meg. Feladatait az Országos Közegészségügyi Intézet (leánykori nevén ÁNTSZ) vette át, de alapfeladatai közt nem találni droggal kapcsolatosakat. Így a stratégia által felsorolt eszközök jobbára csak kívánságlistának tűnnek. A helyzet megoldását nem segíti egy jól felépített tudásbázis sem. Különösen hiányzik az újonnan létrehozott felületekről (drogfókuszpont) a magyarországi bevált gyakorlatok bemutatása, monitorozása és hatásuknak tényszerű értékelése. Ami talán pozitív, de a gyermekekre, serdülőkre csak elsősorban közvetetten hat, hogy a 2000-es évek elején megszűnt OPNI helyett, most már működik az OPAI, az Országos Pszichiátriai és Addiktológiai Intézet a Nyíró Gyula Kórház területén, melynek Addiktológiai Osztálya serdülőket is fogad kezelésre, korlátozott számban.

Megoldási javaslatok

A vizsgált települések számos prediktív tényezővel rendelkeznek nemcsak a droghasználat, hanem egyéb devianciák kialakulását tekintve is. A települések egészének és az iskoláknak is gyér szabadidős programkínálatai, lehetőségei vannak, mely a fiatalok számára nem jelentenek

különösebb kihívást vagy szórakozást. A magány, a közösség hiánya, a sivár környezetből fakadó unalom és a képzelőerő hiánya miatt a drogfogyasztás elsődleges célja a módosult tudatállapot elérése. **A drogfogyasztás csak tünet, egy olcsó eszköz a reménytelenség és kilátástalanság időszakos feledésére.** Kezeléséhez a társadalmi berendezkedés sokkal átfogóbb, hosszú távú, strukturális átalakítására lenne szükség. Általános tapasztalat, hogy hiányoznak a segítségkérés és -adás eszközei, hálózatai. A drogos kortársak támogatására csak külső, hatalmi megoldások merülnek fel. A sivár családi otthonból kikerülve az iskolában sem találkoznak élmény és gyermekközpontú szemléletű oktatással, tisztelet a kivételnek. Ennek a frusztrált és kilátástalan élethelyzetnek a feloldására fordulnak a drogokhoz – dohányzás, alkohol, gyógyszerek és emellett más illegális drogok –, vagy a valláshoz.

Jól láthatóan az iskolai viselkedés és fegyelmezettség nem független a helyi társadalom állapotától, a szülők nevelési módszereitől és az iskola pedagógiai kultúrájától. Minél nagyobb az entrópia a felnőtt társadalomban, annál inkább leképeződik ez az iskolában. A települési entrópia tetten érhető a

- szegényes infrastruktúra, rossz közlekedési lehetőségek, közművesítés és aszfaltozás hiánya a szegregátumban,
- gyér helyi szórakozási lehetőségek,
- helyi elit gyenge konfliktuskezelési képessége, kreatív energiái, a kiégettség magas szintje,
- nem megfelelő szülői minták, káros szenvedélyek és túlzottan megengedő nevelési kultúra,
- előítéletesség,
- szegregátum léte,
- iskolai pedagógia alacsony színvonala,
- korai szelekció, szegregáció formájában.

Minél inkább entrópiás a település és iskola, annál fiatalabb életkorban találtunk olyan tanulót, aki rászokott a cigarettára, volt részeg és vélelmezhetően már kipróbálta a drogot. A nyolcadikosok körében már mindenhol detektálhatóak voltak a deviáns fiatalok, de minél kevésbé volt szétesett a település és az iskola, annál inkább periférikus helyet töltöttek be az osztályközösségekben.

Összességében a drogfogyasztás véleményünk szerint csak tünet, egy olcsó eszköz a reménytelen és kilátástalan realitás időszakos feledésére. Kezeléséhez a társadalmi berendezkedés sokkal átfogóbb, hosszú távú, strukturális átalakítására lenne szükség, gyakorlatilag a mélyszegénység felszámolására. Az emberi kapcsolatok kiüresedése, a magány, a közösségek szétesése komoly veszély az ország hátrányos helyzetű településein. Ezért a leghatékonyabb megelőzés a közösségépítés, aminek része a család, iskola és a település többi lakója. **A helyi közösségek megerősítése nélkül sem a család, sem az iskola nem tud eredményesen működni.**

A gyerekek és fiatalok számára a szülőktől megismert szabadidős mintáktól eltérő, alternatív időtöltési lehetőségeket szükséges kínálni, ez talán valamennyire csökkentheti a szülői minta követésének kockázatát. Nemcsak a gyerekeket, de szüleiket is be kellene vonni a folyamatba. A közösség aktivitására építő kezdeményezéseket, mint a Meséd, vagy a játékok, társasjátékok népszerűsítése, klubok, játéktár működtetése fontos lenne. Ugyanakkor **a projekt alapon finanszírozott tevékenységek előbb-utóbb elhalnak, ezeknek masszív költségvetési lábat kell találni országos, vagy települési szinten.**

Ezzel együtt az **ezekben a településeken munkálkodó iskolák pedagógusait jóval nagyobb támogatásban kellene részesíteni**, mind kompetenciáik fejlesztésében, mind az iskolai kiegészítő személyzet bővítésében. Ezen felül a terhelést megfelelő többletdíjazással kellene honorálni, cserébe viszont el kellene várni a modern, gyermek és élményközpontú pedagógia érvényesítését. Sajnálatos módon a KLIK ma nem igazán funkcionál jó gazdaként ezen iskolák esetében, mint ahogy a szakfelügyelet sem jeleskedik abban, hogy valódi szakmai segítséget nyújtsanak ezeknek az iskoláknak az adminisztratív kontroll helyett.

Ijesztő tapasztalat, hogy az egyébként más szempontból jó gyakorlatnak számító iskolák, amennyiben megváltozik a perspektíva, már inkább rossz gyakorlatnak tűnnek. Az innovatív pedagógia helyi alkalmazása – a nem megfelelően felkészült pedagógusok és a szélsőségesen szegregált tanulói összetétel miatt – önmaga paródiájába fordul. A kompetenciamérésen magas hozzáadott értékkel rendelkező iskolákról derül ki, hogy valójában meghekkelik a kompetenciamérést azzal, hogy délutáni szakkörökön a kompetenciamérés tesztjeit gyakoroltatják a tanulókkal. Az iskolák hihetetlenül elmagányosodva vívják harcaikat, valós szakmai segítséget szinte sehonnan nem kapnak. Egyre kevésbé tudnak pedagógust felvenni, szakmai problémájukkal pedig magukra maradnak. Egy **támogató, intézményeket értékelő tanfelügyelet** megoldást jelenthetne a mai, pedagógusokra és tantárgyakra fókuszáló szakfelügyelet helyett.

A drogreprevenációt szélesebb értelemben kellene felfogni, aminek szerves része a szülők támogatása és a pedagógusok módszertani kultúrájának fejlesztése. A **kreativitás, innovativitás fejlesztése** a tanulóknak és pedagógusoknak hozzásegíthet ahhoz, hogy ingergazdagabb környezetben nőjenek fel a gyerekek és az izgalmas kihívások által növekedjen a szereplők éhatékonyasága és a konfliktusokkal és stresszel való megküzdési potenciálja. A pedagógusok értékelési módszerei terén attitűdváltásra és nagyobb tudatosságra van szükség. Az ún. Gólem hatás elkerülése érdekében **a tudatosabb, előítéletmentes értékelési módszerek erősítésére van szükség a pedagógusképzésben és továbbképzésben**. A pedagógus előítéletesen differenciáló pedagógiai magatartása révén a rossz tanulósság beépül a gyerek identitásába, a büntetés válik számára is megoldásnak, kirekesztetté válik, és egyenes út vezet innen a káros szenvedélyek felé. Problémát jelent a diagnosztizálatlan és kezeletlen SNI és BTMN tanulók magas száma is. Az ilyen tanulók szinte éheznek a pozitív visszajelzésekre, és éppen ők azok, akik – tudatos pedagógia és kellő szakértelem híján – a legkevesebbet kapnak ebből. **Ezekben a településeken gyógypedagógusokra, fejlesztő pedagógusokra, szociális munkásokra és pszichológusokra lenne szükség**. Kapacitás hiányában meg kellene engedni a nyugdíj melletti munkát is ezekben a szakmákban.

Drogreprevenciónak tekinthető a közösségfejlesztés, készségfejlesztés, egészségfejlesztés. Kellenének konfliktuskezelésre, problémamegoldásra, kreativitásra fókuszáló programok az iskolában, a befogadó intézményi kultúra kialakítása. Ugyanakkor a pedagógusképzésnek része kellene, hogy legyen a környezeti ártalmak és veszélyek és az ellene való hatékony védekezés formáinak a bemutatása is. Ezen a területen az iskola szereplői fejen nagyon intaktak.

Egyes településeken drámai folyamatokat érzékeltünk. Az **egyházi iskolák térnyerését is meg kellene akadályozni**, hiszen azáltal, hogy egyházi óvodák és iskolák nyílnak a kisebb településeken, s elszippantják a motiváltabb tanulókat és a korábbi még valamennyire funkcionáló heterogén általános iskolákból állami szegényiskolákat hoznak létre homogén hátrányos tanulói összetétellel. Így a társadalmi szétszakítottság és elkülönülés már a kisgyerekkorban megvalósul, visszafordíthatatlanná téve a negatív folyamatokat.

Az entrópiás településeken a szétesés megelőzésére, illetve megállítására szükség lenne a máshol bevált mediációs tevékenységekre, professzionális szülőtamogatásra (parenting),

a cigány lakosság saját jogon való bevonására az őket érintő problémák megoldásában (empowerment). Ezek azok a technikák, amivel leginkább a nagyvárosban működő civilek rendelkeznek. Érdemes lenne ezt a civil társadalmat erősíteni és a kisebb településeket is helyzetbe hozni állami támogatással.

Ennek része kell, hogy legyen a családok munkához juttatása. A közmunka mellett, vagy helyett erőteljesen **fejleszteni kellene a közlekedési infrastruktúrát** és támogatni a hátrányos helyzetű települések aktív lakosságát abban, hogy távolabbi munkahelyekre is eljussanak, utazási voucher-rel pl.

Országos szinten problémát okoz, hogy blokkolja a társadalomban a kommunikációt az, hogy már egyszeri drogkipróbálás után a rendőrhöz kéne fordulni. Ez megakadályozza a védőháló támogató funkciójú szereplőit abban, hogy hatékony megelőző munkát végezzenek.

Hiányoznak a rendszerből az olyan fontos szereplők, mint a serdülőknek szánt drogambulanciák, gyermekpszichiátriák, gyermekpszichológusok. Sok helyen civilek látják el ezeket a szerepeket, éppen ezért erősíteni kellene a civilek és az állami szereplők együttműködését. **Az állam hatósági és szabályozási fókuszú hozzáállása éppen a megelőző szemléletet és a veszélyeztetett réteg megszólításában jóval eredményesebb civil közeget nem engedi érvényre jutni.**

Felhasznált irodalom

Európai iskolavizsgálat az alkohol- és egyéb drogfogyasztási szokásokról – 2015. Magyarországi eredmények (2016). Elekes Zsuzsanna (szerk.) Budapesti Corvinus Egyetem Társadalomtudományi és Nemzetközi Kapcsolatok Kar Szociológia és Társadalompolitika Intézet. Budapest

Egészség és egészségmagatartás iskoláskorban 2014 (2016). Az iskoláskorú gyermekek egészségmagatartása elnevezésű, az Egészségügyi Világszervezettel együttműködésben megvalósuló nemzetközi kutatás 2014. évi felméréséről készült nemzeti jelentés. Németh Ágnes – Költő András (szerk.): Budapest.

ESPAD Report 2015 (2016). Result from the European School Survey Project on Alcohol and other Drugs. Luxemburg.

Dr. Goda Pál – Dr. Tóth Tamás (2013): Pókháló-entrópia mint új rendszervizsgálati megközelítés a területi elemzésekben. In: Területi statisztika 2013, 35(2): 169–189.

Dorothy Heathcote & Gavin Bolton (1995): Drama for Learning: Dorothy Heathcote's Mantle of the Expert Approach to Education (Dimensions of Drama), Heinemann

Nemzeti Drog Fókuszpont (2016): 2016-os éves jelentés (2015-ös adatok) az EMCDDA számára. Budapest.

Paksi Borbála előadása (2017) <https://medinfo.aeek.hu/index.php/2017/01/06/valtozo-kepletek-ujabb-szerek-kihivasok-mintazatok-megoldasok/>

Szécsi Judit – Sik Dorka (2016): Szerhasználat egy hátrányos helyzetű járás szegregátumaiban, Esély, 2016/2